

Terhi Savonen

”TÄÄLTÄ TULEE VÄLIPALAAJA!”
Tutkimus lapsenkielen johdoksista

TIIVISTELMÄ

Savonen, Terhi: ”Täältä tulee välipalaja!” Tutkimus lapsenkielen johdoksista

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Suomen kielen tutkinto-ohjelma

Tammikuu 2019

Tässä tutkielmassa selvitettiin suomenkielisten lasten johdosten käyttöä sekä sananmuodostusta. Tutkielman keskiössä olivat ei-leksikaalistuneet johdokset ja erityisesti johtamisen ja taivuttamisen rajalla sijaitsevat ilmiöt, kuten *sti*-adverbinjohdin ja komparaatio. Myös aikuisen puhetta tutkittiin siltä osin, kuinka se mahdollisesti vaikuttaa lapsen kielenkäyttöön. Sanamuodostuksen osalta tutkielmassa keskityttiin vertailemaan käytetyssä aineistossa esiintyneitä uudissanoja aihetta aiemmin käsitelleiden suomalaistutkimusten havaintoihin. Kaikkien johdosten käyttöä verrattiin myös Eve Clarkin (1993) kirjassaan *The Lexicon in acquisition* esittelemiin sananmuodostuksen periaatteisiin.

Aineistona tutkielmassa oli litteraatioita kahden lapsen ja heidän vanhempiansa nauhoitetusta keskustelusta ikäkuukausilta 1;9–3;6. Lisäksi aineistoon kuului päiväkirjamerkintöjä yhden lapsen erikoisista sanoista ja ilmauksista ikäkuukausilta 1;5–3;8. Aineisto rajattiin koskemaan sitä ikäkautta, jolloin lapsen varhaismorfologinen vaihe on jo alkanut, mutta kielenkäyttö ei vielä vastaa täysin kieliyhteisön normeja. Tutkielma oli tapaustutkimus ja laadultaan pääosin kvalitatiivinen. Kvantitatiivisia tutkimusmetodeja käytettiin esimerkiksi havainnollistamaan sitä, miten lapsen puhe ja lapselle suunnattu puhe muuttuvat lapsen kasvaessa, ja miten vaikkapa komparatiivien ja superlatiivien käyttö lapsen puheessa lisääntyy ikäkuukausien myötä.

Tutkielmassa selvisi, että vaikka lapset kehittyvät kielellisesti hyvin yksilöllisesti, löytyy heidän kehityksestään kuitenkin tiettyjä yhdenmukaisuuksia. Esimerkiksi komparaatiomuotojen käyttö oli hyvin vähäistä parivuotiaalla lapsella, mutta yleistyi huomattavasti kolmannen ikävuoden loppua kohti. Vertailumuotojen käytössä, kuten myös *sti*-adverbinjohtimen ja *vA*-adjektiivinjohtimen käytössä, esiintyi aineiston lasten puheessa myös eniten kieliopillisia poikkeamia.

Selvisi myös, että aikuinen mukauttaa puhettaan lapsen ikätasoon sopivaksi: aluksi käytössä on hoivakieli ja siihen liittyvät piirteet, kuten deminutiivijohtimet. Hoivakielisuus häviää puheesta kuitenkin nopeasti lapsen kolmannella ikävuodella. Lapsen ja aikuisen kielenkäyttö lähentyvätkin toisiaan viimeistään neljännellä ikävuodella, kun molemmat alkavat käyttää rakenteeltaan monimutkaisempaa kieltä. Uudissanojen osalta selvisi, että aineistoni lapset suosivat sananmuodostuksessaan myös lievästi produktiivisia sekä epäproduktiivisia johtimia, kuten *mUs*- tai *kAs*-johdinta. Tämä tulos sopii yhteen aiempien suomalaislapsista tehtyjen havaintojen kanssa, mutta on samalla ristiriidassa Clarkin (1993) sananmuodostuksen periaatteiden kanssa.

Avainsanat: Uudissanat, johtaminen, lapsenkieli

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

Sisällys

1 JOHDANTO	5
1.1 Tutkimuksen taustaa ja tutkimuskysymykset	5
1.2 Teoriatausta	7
1.3 Aineisto	8
2 JOHTAMINEN	10
2.1 Johtaminen sananmuodostuskeinona	10
2.1.1 Johtamisen ominaispiirteet	10
2.1.2 Analogia ja suuntaisuus	10
2.2 Johtimet ja johdokset	11
2.2.1 Johtimet ja niiden tyypit	11
2.2.2 Hämärät ja selvät johdokset	12
2.2.3 Leksikaalistuminen	13
2.2.4 Taivutuksen ja johtamisen erot	13
3 KATSAUS LAPSENKIELEEN JA SANANMUODOSTUKSEEN	15
3.1 Sanaston kehitys	15
3.2 Lapsenkielen kehityskaudet	16
3.3 Sananmuodostus ja uudissanat	18
4 ANALYYSI	20
4.1 Johdosten määrä puheessa	20
4.2 Aikuisen käyttämä kieli	23
4.2.1 Hoivakieli	23
4.2.2 Johdokset aikuisen kielessä	24
4.3 <i>Ele-</i> ja <i>AhtA</i> -verbijohdokset	27
4.4 <i>VA</i>-adjektiivin- ja partisiipin johdin	28
4.5 <i>Sti</i>-adverbinjohdin	30
4.6 Komparaatio	32
4.7 <i>(i)nen</i>-adjektiivinjohdin	35
4.8 Uudissanat	36
4.8.1 Nolladerivaatio	37
4.8.2 <i>TtA</i>-verbinjohdin	39
4.8.3 Epäproduktiiviset johtimet	40
5 POHDINTA	43
5.1 Yhteenveto analyysin tuloksista	43
5.2 Tulosten luotettavuus	45

5.3 Aiheita jatkotutkimukselle.....	46
LÄHTEET	49

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa ja tutkimuskysymykset

Lapsen kielenomaksuminen on kiehtova prosessi, jota jokainen pienen lapsen lähipiirissä sekä ihastelee että ihmettelee. Ensimmäisistä ääntelyistään alkaen lapsi on aktiivisessa vuorovaikutuksessa vanhempiensa ja muiden läheistensä kanssa, ja ensisanojen jälkeen puheenkehitys etenee harppauksittain kohti sujuvaa äidinkielen hallintaa. Äitinä olen itse päässyt todistamaan kahteen kertaan läheltä kielenkehityksen ihmettä, joten tuntui luontevalta käsitellä aihetta myös gradussa.

Tämä tutkimus keskittyy lapsenkielen johdoksiin. Olen ottanut käsittelyyn sekä perinteisiä, suomen kielessä yleisesti käytössä olevia johdoksia, että uudisjohdoksia, joita esiintyy vain lapsen kielessä – yleensä siinä vaiheessa, kun sekä sanaston kehitys että ilmaisun tarve ovat suurimmillaan. Vertaan tutkimukseni tuloksia sananmuodostuksen periaatteisiin, joita Eve Clark on esitellyt *The Lexicon in acquisition* -kirjassa (1993).

Useampikin suomalainen lapsenkielen tutkimus on keskittynyt tutkimaan universaaleiksi ajateltujen kielenomaksumisen periaatteiden soveltumista suomen kieleen. 1990-luvun puolella ilmestyivät sekä Anneli Liekon että Sirkka Vänntilän tutkimukset suomenkielisten lasten uudisjohdoksista. Molemmissa tutkimuksissa verrattiin suomalaislasten sananmuodostusta Clarkin (1993) esittämiin periaatteisiin.

Sekä Vänntilä (1998) että Lieko (1998) keskittyvät tutkimuksissaan nimenomaan lasten muodostamiin uudissanoihin. Esimerkiksi Lieko määrittelee uudissanat sellaisiksi aikuiskielestä poikkeaviksi sanoiksi, jotka ”*lapsi on joko johtanut suffiksilla, yhdistänyt tai muodostanut käyttämällä kokonaan uutta foneemijonoa*” (Lieko 1998, 550). Itse sen sijaan keskityn tässä tutkimuksessa pääosin jo olemassa oleviin johdoksiin, joskin luvussa 4.8 käyn läpi myös havaintojani oman aineistoni lasten uudissanoista.

Suomenkielisten lasten esi- ja varhaismorfologiaa on kyllä tutkittu etenkin verbintaivutuksen ja nominien sijamuotojen osalta (ks. esim. Laalo 2011, Toivainen 1980), mutta lasten puheessa esiintyvistä johdoksista – uudisjohdoksia lukuun ottamatta – ei ole aiemmin juuri tehty tutkimusta. Vaikka siis nominien ja verbien osalta tiedetään suunnilleen, mitkä muodot lapset ensin omaksuvat ja missä

vaiheessa, ei johdoksista tätä samaa tietoa ole. Pyrinkin valottamaan tässä tutkimuksessa hieman muun muassa sitä, missä iässä lapset alkavat käyttää tiettyjä johdoksia, ja millaisia nämä ensimmäisten ikävuosien johdokset laadultaan ovat.

Tutkielmani tutkimuskysymyksiä on kolme. Ensimmäinen kysymys käsittelee sitä, millaisia johdoksia noin 1;9–3;6 ikäinen lapsi käyttää, ja miten niiden käyttö poikkeaa aikuiskielen kieliopista tai Clarkin (1993) sananmuodostuksen periaatteista. Tähän kysymykseen pyrin saamaan vastauksen aineistoni litteraatioita analysoimalla, erilaisten johdosten määriä laskemalla ja kieliopillisesti poikkeavia tapauksia syvemmin tarkastelemalla. Koska suomen kielessä on valtava määrä erilaisia johdoksia, pyrin tässä tutkielmassa keskittymään sellaisiin ei-leksikaalistuneisiin johdoksiin, joiden käyttö on kieliopillisesti selvästi poikkeavaa tai joita esiintyy aineistossa hyvin runsaasti.

Toinen tutkimuskysymykseni liittyy aikuisen kielenkäyttöön. Kuinka paljon aikuisen kielenkäyttö vaihtelee lapsen iän mukaan, ja kuinka paljon aikuisen kieli vaikuttaa siihen, millaisia johdoksia lapsi käyttää? Tätä kysymystä varten on tärkeää tutkia myös aineistoni aikuisten puhetta: millaista kieltä aikuinen käyttää, kuinka paljon hänen puheessaan esiintyy johdoksia, ja kuinka suuri osa lapsen johdoksista on poimittu suoraan aikuisen puheesta.

Kolmas tutkimuskysymykseni koskee uudissanoja. Millaisia uudissanoja aineistoni lapset käyttävät, ja kuinka ne mahdollisesti poikkeavat muiden uudissanoja tutkineiden (esim. Lieko 1998, Vänntilä 1998, Riionheimo 2002c) aineistojen uudissanoista. Pohdin myös uudissanonjen osalta niiden sopimista Clarkin (1993) sananmuodostuksen periaatteisiin.

Hypoteesini on, että aikuinen vaikuttaa alussa hyvin vahvasti lapsen johdosten käyttöön. Oletan, että lapsi ottaa ensimmäiset johdoksensa suoraan aikuisen puheesta, ja että lapsen itsensä konstruoimat johdokset poikkeavat ainakin jossakin määrin aikuisen kieliopista. Oletan myös, että sekä lapsen käyttämien johdosten laadussa että määrässä tapahtuu merkittäviä muutoksia varhaisimpien ja myöhäisimpien litteraatioiden välillä. Uudisjohdosten osalta oletan päätyväni samankaltaisiin tuloksiin kuin Lieko (1998) ja Vänntilä (1998); suomenkielinen lapsi käyttää monipuolisemmin myös epäproduktiivisia johtimia kuin esimerkiksi englantilaislapsi.

1.2 Teoriatausta

Tämä tutkimus on tapaustutkimus ja laadultaan pääosin kvalitatiivinen. Tapaustutkimus on empiiristä tutkimusta, jossa eri tavoin hankittuja tietoja käyttäen tutkitaan tapahtumaa tai toimivaa ihmistä tietyssä ympäristössä. Tapaustutkimuksen etuna on muun muassa se, että sen avulla voidaan huomata sosiaalisten totuuksien monimutkaisuus ja sisäkkäisyys. Tapaustutkimus myös sallii yleistykset ja voi parhaassa tapauksessa tarjota tukea vaihtoehtoisille tulkinnoille. (Metsämuuronen 2008, 16–17).

Kvalitatiivinen tutkimusote soveltuu erityisen hyvin silloin, kun halutaan tutkia luonnollisia tilanteita, joita ei voida järjestää kokeeksi tai joiden vaikuttavia tekijöitä ei voida kaikkia kontrolloida (Metsämuuronen 2008, 14). Pelkkä kvalitatiivisuus ei kuitenkaan ole järkevä lähtökohta, jos tutkimuskohteesta on mahdollista saada enemmän irti yhdistämällä tutkimukseen kvantitatiivisia mittauksia. Voidaanhan jo neljän havainnon perusteella tehdä tilastollisia päätelmiä (Metsämuuronen 2008, 60). Olenkin tässä tutkimuksessa käyttänyt kvalitatiivisen ohella paikoin kvantitatiivista tutkimusotetta: olen paitsi pyrkinyt ymmärtämään aineistossani esiintyviä ilmiöitä, myös laskenut niitä ja muodostanut niistä kuvioita.

Lapsen kielenomaksumisen tutkiminen ei ole uusi ilmiö. Ensimmäiset systemaattiset yritykset kielenomaksumisen kuvaamiseen liittyvät Charles Darwinin (1809–1882) kehitysoppiin 1880-luvun loppupuolella. Lapsen henkisen ja kielellisen kehityksen nähtiin heijastelevan ihmislajin kehitystä, ja kieltä pidettiin osana lapsen kokonaiskehitystä. (Leiwo 87, 37.)

1920-luvulta aina 1960-luvulle saakka psykolingvististä ajattelua leimasi behaviorismi, jonka mukaan puhumaan oppiminen ei suuresti eroa muiden tapojen oppimisesta. Kielenomaksumisessa matkiminen nähtiin keskeisenä komponenttina. Vasta kielitieteilijä Noam Chomsky (1928–) muutti käsityksiä kieliopista 1950-luvulla: hänen mukaansa behavioristiset käsitteet, kuten ärsyke ja reaktio, eivät sovi korkeamman toiminnan, siis myös kielenoppimisen, kuvaamiseen. Matkimisen sijaan lapsi muodostaa kielestä hypoteeseja eli toimii luovasti kieltä omaksuessaan. (Leiwo 1987, 38–39, 43–44.)

Suomessa lingvistinen lapsenkielentutkimus virisi 1960- ja 1970-luvun vaihteessa, ja se keskittyi alkuun enimmäkseen kielen muotokategorioiden (äänteet, sanamuodot, lauserakenteet) seurantatutkimukseen. Vasta myöhemmin lapsenkielentutkimuksessa on alettu ottaa huomioon myös kieleen rakentuneiden sosiokulttuuristen toimintamallien omaksuminen ja oppiminen. Konstruktiokielioppia

lähellä olevat kielen oppimisen tutkimukset ovat osoittaneet, että kielen omaksumisen yksikköjä eivät ole pelkät sanat, vaan laajemmat konstruktiot, joihin lisäksi kuuluu uudessa tilanteessa soveltava ja muotoja vaihtava elementti. Kielen rakenteita tulisikin tarkastella tilanteisesti ja funktionaalisesti. (Kauppinen 2012, 587, 589.)

Tässä tutkimuksessa nojaan itse konstruktivistiseen näkemykseen lapsen kielenoppimisesta. Konstruktivistisen kielenoppimisen käsityksen mukaan lapsen oppiminen perustuu itseorganisoituihin prosesseihin: Ollessaan vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa lapsi ottaa valikoivasti huomioon erilaisia kielellisiä vaikutteita. Huomion saavat taajaan esiintyvät ja selvästi erottuvat kielen resurssit. Itseorganisoituvien prosessien tietä lapsen kielioppi muuttuu vähitellen yhä kompleksisemmaksi, jotta yhä hienosyisempään järjestelmien jäsentymiseen. (Laalo 2011, 17.)

1.3 Aineisto

Lapsen kielenomaksumista on tutkittu perinteisesti sekä kokeellisin menetelmin että seuruututkimuksen, kuten päiväkirjamerkintöjen tai nauhoitteiden, avulla. Erityisesti kokeelliset menetelmät ovat saaneet lingvisteiltä kritiikkiä (ks. esim. Lieko 1995, Laalo 2002); testitilanne kun ei vastaa luonnollista kontekstia, ja niinpä myös lapsen puhe on koetilanteessa vähemmän spontaania ja monimuotoista.

Sen sijaan seuruututkimuksella on mahdollista saada paljon parempi kokonais käsitys lapsen kielen kehityksestä (Laalo 2011, 18). Kun ympäristö ja haastattelija ovat tuttuja, lapsen haastatteleminen voi olla vaivattomampaa kuin aikuisen, sillä havainnoijan paradoksia ei välttämättä synny: pieni lapsi ei reagoi haastattelutilanteeseen varsinaisena haastatteluna, jolloin hänen puheensa on luonnollisempaa. (Laalo 2002, 98.)

Tämän tutkimuksen aineisto koostuu sekä nauhoitteista tehdyistä litteraatioista että päiväkirjamerkinnöistä. Päiväkirjamerkinnät ovat oman esikoiseni kielestä poimimiani ensisanoja, myöhemmin myös lausekkeita ja kokonaisia virkkeitä. Aloitin merkintöjen tekemisen ensisanojen ilmestyttyä 1;5 iässä, ja jatkoin niitä 3;8 ikään asti.

Päiväkirjamerkintöjen keruu ei ole ollut kovin järjestelmällistä; Yksittäisiin ilmauksiin en ole merkinnyt lapsen täsmällistä ikää, vaan summittaisen ajankohdan, kuten ”loppusyys 2013”. Kaikkiin ilmauksiin ei myöskään ole liitetty riittävästi tietoa tilannekontekstista. Päiväkirjamerkinnöistä selviää silti hyvin, millaisia uudisjohdoksia esikoiseni puhumaan opittuaan kehitteli, sillä keskityin merkintöjä tehdessäni pitkälti aikuiskielestä morfologialtaan poikkeaviin ilmauksiin. Sanoja tai virkkeitä on yhteensä 118 kappaletta, ja käytän niitä pääosin uudisjohdoksia käsittelevässä luvussa 4.8.

Aineistoni nauhoitteet koostuvat kahden lapsen ja heidän vanhempiansa välisistä vuorovaikutustilanteista, pääosin leikki- ja kirjanlukutilanteista. Aineisto on samaa, jota Klaus Laalo on käyttänyt teoksensa *Lapsen varhaiskielioppi ja miniparadigmat* (2011) ydinaineistona yhdessä omien päiväkirjamerkintöjensä kanssa. Sama aineisto ei kuitenkaan aiheuta päällekkäisiä tutkimustuloksia, sillä Laalon mielenkiinto on kohdistunut taivutusmorfologian kehitykseen, kun itse keskityn johdoksiin.

En ole tehnyt litteraatioita nauhoitteista itse, vaan olen saanut ne valmiiksi tehtyinä – en siis ole tutustunut alkuperäisiin nauhoitteisiin. Litteraatioita on useamman vuoden ajalta, ja niistä varhaisimmat ovat jo 1;6–1;7 iästä. Omassa aineistossani käytän kuitenkin vain osaa litteraatioista: aineistoni vanhimmissa litteraatioissa lapset ovat 1;9–1;10 ikäisiä, uusimmissa 3;5–3;6 ikäisiä.

Aineistoni rajausta perustuu kahteen tekijään, joista ensimmäinen on lapsen ikä. Alle kaksivuotiailla lapsilla puhe on yleensä hyvin yksinkertaista: toistoa on paljon, sanoista voi puuttua taivutus- ja johdinsuffikseja, eikä joitakin tutkimiani ilmiöitä, kuten komparaatiota, ole vielä ilmestynyt sanastoon. Kolmevuotiaalla lapsella esimerkiksi taivutusparadigmat alkavat puolestaan jo olla jäsenyneitä (esimerkiksi Toivainen 1980, 191). Niinpä kielen kehityksessä neljännellä ikävuodella – etenkin lyhyellä aikavälillä tarkasteltaessa – ei enää todennäköisesti ilmene kovin merkittäviä muutoksia.

Toisena aineistoa rajaavana tekijänä toimi sen laajuus. Vaikka tässä tutkimuksessa käsittelemäni aineisto koostuu vain 20 litteraatiosta, on niissä yhteensä yli 200 sivua tekstiä. Aineiston laajuus pakottaa minut rajaamaan ilmiöiden tarkastelun oleellisimpina ja mielenkiintoisimpina pitämiini. Koska kaikkien erilaisten johdosten tutkiminen valtavan laajasta aineistosta ei olisi mielekästä, paneudun mieluummin tiettyjen, rajatusta aineistosta havaitsemiäni ilmiöiden syvällisempään analysointiin ja pohdintaan.

2 JOHTAMINEN

2.1 Johtaminen sananmuodostuskeinona

Tässä luvussa käsittelen johtamista, joka on yhdistämisen ohella tärkein sananmuodostuskeino. Johtamisen tuloksena tutuista osista syntyy uusia, kompleksisia sanoja, joiden sanavartalo on jaettavissa useaan morfeemiin. Johtamalla saadaan muodostettua uusia lekseemejä kaikkiin pääsanaluokkiin sekä adverbeihin. Sen sijaan esimerkiksi adpositioihin tai partikkeleihin uusia sanaluokkia syntyy vain yksittäisistä sananmuodoista kiteytymällä. (Koivisto 2013, 211–213.)

2.1.1 Johtamisen ominaispiirteet

Johtaminen on rekursiivista: johtamisen tulos voi toimia lähtösanana jälleen uudelle lekseemille, jolloin sanan morfologinen koostumus muuttuu kompleksisemmaksi. Täysin samanlaisena johtoprosessi ei voi kuitenkaan toistua, vaan sanaan liittyy yleensä eri johdin. Prosessi ei myöskään voi jatkua loputtomiin, vaikka se luonteeltaan periaatteessa loputonta onkin – johdinten enimmäismäärä yhdessä sanavartalossa on noin viisi. Sitä useampi johdin sanassa aiheuttaisi ongelmia muun muassa sanan merkityksen hahmottamisessa. (Koivisto 2013, 217, 223–224.)

Rekursiivisuuden lisäksi johtamiseen, kuten kaikkeen sananmuodostukseen, kuuluu muitakin ominaispiirteitä. Koivisto (2013, 221) on listannut piirteitä yhteensä kahdeksan: prosessuaalisuus ja staattisuus, synkronia ja diakronia, rekursiivisuus ja rakenteen hierarkkisuus, analogia ja motivaatio, suuntaisuus, lekseemin uutuus, syntaktiset ominaisuudet sekä sananmuodostuksen syyt. Käsittelen näistä piirteistä seuraavassa kappaleessa enemmän analogiaa ja suuntaisuutta.

2.1.2 Analogia ja suuntaisuus

Sananmuodostus on perusluonteeltaan analogista, eli se perustuu pitkälti malleihin ja niihin pohjautuviin yleistyksiin. Uutta sana-ainesta syntyy jo olemassa olevien lekseemien pohjalta. Sen lisäksi,

että sananmuodostusta voidaan tarkastella lekseemikohtaisena prosessina, sen voidaan nähdä myös pohjautuvan yleisempään mallivaikutukseen, kokonaisuun muotteihin. (Koivisto 2013, 225.) Erityisesti varhaismorfologista kautta elävien lasten käyttämissä uudisjohdoksissa analoginen muottisyntyisyys on helposti havaittavissa: lapsen oman luovan kielellisen toiminnan käynnistyttyä lapsi alkaa muodostaa sanavartaloista ja suffikseista runsaasti sellaisiakin analogisia muodosteita, joita aikuisen kielessä ei esiinny. Lapsi saattaa esimerkiksi taivuttaa partikkeleiksi kivettyneitä sanoja nominien tapaan. (Laalo 1998: 362, 379.)

Suuntaisuus on myös sananmuodostukselle tyypillinen piirre. Sananmuodostuksessa on aina lähtökohta ja tulos – johdosten tapauksessa lähtösanaksi katsotaan morfologialtaan tulossanaa yksinkertaisempi lekseemi. Voidaan puhua myös sanojen motivaatiosta: käytössä olevat lekseemit motivoivat sekä toisiaan että uusia lekseemejä. Käytännössä sanojen suuntaisuutta ei ole kuitenkaan helppo aina hahmottaa, sillä se edellyttäisi usein sanojen etymologian tuntemista. (Koivisto 2013, 226–227.)

Myöskään lapsen kielessä suuntaisuus ei aina ole selvää, sillä lapsi saattaa johtaa sanoja yhtä hyvin taka- kuin etuperin. Esimerkiksi Helka Riionheimon (2002c) lapsi muodosti jonkin verran uudissanoja poistamalla jo kielessä esiintyvistä sanoista suffikseja, kuten lausahduksessa ”*Matilla on oma leipo*” (kontekstissa, jossa puhuttiin leipomisesta). Takaperoisesti muodostettuja ovat myös lasten partikkeleista abstrahoimat, nominien tavoin taivutettavat ”perusmuodot”, kuten *ulko* tai *sisä*. (Riionheimo 2002c, 440.)

2.2 Johtimet ja johdokset

2.2.1 Johtimet ja niiden tyypit

Johdin on sidonnainen morfeemi, jota käytetään uusien lekseemien, johdosten, muodostamiseen. Suomen kielessä johtimet ovat suffikseja, ja ne sijoittuvat leksikaalisen vartalonaineksen perään, ennen taivutustunnuksia. Samassa lekseemissä voi olla useita johtimia, ja johdos kuuluu tällöin sanavartalonsa viimeisen johtimen osoittamaan johdostyyppiin. (Koivisto 2013, 262.) Johdin voi lyhyimmillään olla vain yhden foneemin mittainen, kuten verbinjohdin *-i-*, mutta jotkut kieleemme johtimet ovat jopa usean tavun mittaisia (esimerkiksi *tee+skentele*). Lisäksi yhdellä johtimella voi olla lukuisia

fonologisia variantteja eli allomorfeja – esimerkiksi johtimella *-UUs* on 10 eri allomorfia. (Koivisto 2013, 269–271.)

Eri sanaluokkiin kuuluvia sanoja johdetaan erilaisilla johtimilla: verbejä muodostetaan verbinjohtimilla, substantiiveja substantiivinjohtimilla ja adjektiiveja adjektiivinjohtimilla. Kaksi jälkimmäistä ryhmää ovat nomininjohtimia, ja niiden avulla voidaan toisinaan muodostaa kumpaan tahansa sanaluokkaan kuuluvia sanoja (esimerkiksi *ehtoo+llinen*, *pilku+llinen*). (Koivisto 2013, 263.)

Johtimet voidaan jakaa kolmeen tyyppiin syntaktis-semanttisten vaikutustensa perusteella. Muuttajat ovat johtimia, jotka muuttavat kantasanan sanaluokkaa. Muuntajat muuttavat kantasanan valenssia tai tarkoitteen alaa sanaluokan pysyessä ennallaan; esimerkiksi refleksiivinen johdin muuttaa verbin transitiivisesta intransitiiviseksi. Kantasanan sanaluokkaan eivät puutu myöskään modifioijat, kantasanan merkitystä modifioivat johtimet. Ero toisen ja kolmannen ryhmän välillä ei ole suuri, mutta muuntajat muuttavat selvemmin kantasanan ilmaisemaa asiaa kuin modifioijat, jotka lähinnä toimivat merkityksen hienosäätäjinä (esimerkiksi *levätä -> lepä+il+lä*). (Koivisto 2013, 263–265, 268.)

2.2.2 Hämärät ja selvät johdokset

Johdokset voidaan jakaa selviin ja hämääriin johdoksiiin. Selvissä johdoksissa kantasana on lekseemi, ja johdin on helposti erotettavissa siitä. Johdoksen merkityssuhde kantasanaan on odotuksenmukainen. Hämärissä johdoksissa johdoksella ei ole kantasanaa, kantasana ei ole lekseemi tai se on kokenut morfofonologisia muutoksia. Myöskään johdoksen merkityssuhde kantasanaan ei ole odotuksenmukainen tai ilmeinen. (Iso suomen kielioppi, §149.)

Johdokset voidaan jakaa myös verbikantaisiksi eli deverbaalisiksi ja nominikantaisiksi eli denomi-naaleiksi riippuen kantasanan sanaluokasta. Adverbikantaisia johdoksia on vain vähän. Samaan joh-timeen päätyvät johdokset edustavat samaa morfologista johdostyyppiä. (Koivisto 2013, 279–280.) Semanttisperusteisesti johdoksia voidaan nimittää esimerkiksi kollektiivijohdoksiksi, teonnimijohdoksiksi ja kausatiivijohdoksiksi sen mukaan, millainen merkitystehtävä johtimilla on (Iso suomen kielioppi, §163).

2.2.3 Leksikaalistuminen

Leksikaalistuminen tarkoittaa kehitysprosessia, jossa useasta morfeemista muodostuva kokonaisuus tiivistyy ja lähentyy yhtenäisemmäksi sanayksiköksi. Prosessin myötä yksittäinen sana voi kehittyä morfologisesti tai semanttisesti läpinäkymättömämpään suuntaan, tai useampi sana voi tiivistyä yhdeksi. Leksikaalistumisen läpikäynyttä sanaa kutsutaan leksikaalistumaksi, ja myös leksikaalistuminen on asteilmiö. (Koivisto 2013, 345–346.)

Leksikaalistuessaan johdos muuttuu perussanan suuntaan tai perussanaksi. Leksikaalistumiseen voi liittyä myös sanaluokan vaihdos, kuten joillekin verbien partisiippimuodoille on käynyt. Adjektiivistuneita partisiippeja ovat esimerkiksi *tukeva* ja *mahtava*, substantiivistuneita *käytävä* ja *syötävä*. Leksikaalistuessaan johdos etäännyttävä johdostyyppinsä ensisijaisesta merkityksestä. (Koivisto 2013, 346–347.) Esimerkiksi frekventatiivisissa johdostyypeissä, kuten *ele*-johtimellisissa verbeissä, on paljon leksikaalistumia – sanat *riidellä* tai *kohdella* eivät enää pidä sisällään frekventatiivijohdoksille tyypillistä toistuvuuden tai jatkuvuuden merkitystä (Iso suomen kielioppi, § 353).

Johtamisen kuvaamisesta hankalaa tekee sen sijainti syntaksin, morfologian ja leksikon leikkauksessa. Erityisesti leksikaalistuneiden ja sääntöperäisten johdosten erottaminen toisistaan on ongelmallista, sillä vaikka sääntöperäiset johdokset ovat produktiivisempia, on produktiivisuuden ja epäproduktiivisuuden raja käytännössä liukuva. (Karlsson 1982, 246–247.)

2.2.4 Taivutuksen ja johtamisen erot

Johtamisen erottaminen taivutuksesta ei ole aina yksiselitteistä, vaan rajatapauksia on paljon. Näihin kuuluvat esimerkiksi partisiipit, *sti*-adverbit sekä adjektiivien komparaatiomuodot. (Iso suomen kielioppi, § 61, § 62.) Tässä tutkielmassa keskityn erityisesti johdosten rajatapauksiin, joten kuvailen seuraavaksi johdetun ja taivutetun sana eroavaisuuksia ja yhteneväisyyksiä.

Sekä johdettu että taivutettu sana ovat morfologiselta rakenteeltaan samankaltaisia. Kumpikin koostuu leksikaalisesta vartaloaineksesta, johon liitetään morfeemi tai useampia. Taivutustunnukset ja johtimet ovat molemmat yleensä leksikaalisia morfeemeja lyhyempiä elementtejä, mutta niiden

järjestyksessä on tyypillisesti eroja: johtimet tulevat leksikaalisen vartaloaineksen jälkeen ensin, ja vasta niiden jälkeen tulevat taivutustunnukset. (Koivisto 2013, 350.)

Johtimilla ja taivutussuffikseilla on erilainen merkitys tai funktio. Taivutustunnukset luovat sanavartalolle vain taivutusmuotoja, kun taas johdinsuffiksit rakentavat kokonaan uusia lekseemejä. Johdin voi taivutustunnuksesta poiketen myös vaihtaa sanan sanaluokkaa. Taivutus on täysin produktiivinen ilmiö, kun taas johtaminen on vähemmän säännöllistä, ja produktiivisuus vaihtelee johdostyypeittäin ja johtimittain. (Koivisto 2013, 351.)

Kielioppia vasta opettelevan lapsen kielenkäytössä johtamisen ja taivutuksen raja on erityisen epäselvä, sillä taivutus ja johto eivät vielä ole eriytyneet toisistaan (Laalo 2011, 268). Lapsi saattaakin muodostaa morfologisesti hyvin erikoisia sanoja, jotka muodoltaan ovat uusia lekseemejä, mutta joissa johdinsuffiksin sijaan kuitenkin on käytetty taivutustunnusta. Laalo (2011, 268) havainnollistaa taivutuksen ja johtamisen eriytymättömyyttä esimerkiksi lapsenkielen partikkelivartaloisella uudismuodolla *ulkolle* 'ulos'.

3 KATSAUS LAPSENKIELEEN JA SANANMUODOSTUKSEEN

Lapsen kielellinen kehitys voidaan jakaa vaiheisiin monella eri tavalla, esimerkiksi äänteellisten syntaktisten tai sanastollisten perusteiden pohjalta (Laalo 2011, 20). Tässä luvussa en keskity lapsen äänteellisen kehityksen kausiin enkä esileksikaaliseen vaiheeseen, sillä kieliopin ja etenkin sananmuodostuksen kannalta tärkeät vaiheet alkavat vasta, kun lapsella on riittävästi aikuisilta oppimiaan sanoja oman kieliopin kehittämisen malliksi. Sen sijaan käsittelen alaluvussa 3.1. lapsen sanaston kehitystä. Alaluvussa 3.2. kuvailen lapsenkielen kehityskausia, etenkin esimorfologista ja varhaismorfologista kautta. Viimeisessä alaluvussa keskityn niihin prosesseihin, jotka johtavat sananmuodostukseen ja uudissanojen käyttöön.

3.1 Sanaston kehitys

Sanojen omaksuminen vaatii lapselta monia taitoja, kuten sisäisten mielikuvien muodostamista, vuorovaikutustilanteisiin liittyvien havaintojen jäsentämistä ja merkitysten sitomista näihin havaintoihin. Lisäksi fonologiset, morfologiset ja syntaktiset taidot täytyy kyetä sovittamaan yhteen. Koska lapset ymmärtävät sanoja ennen kuin pystyvät itse niitä tuottamaan, tarkastellaan sanaston kehityksessä yleensä erikseen ymmärrettyjen ja tuotettujen sanojen määrää ja koostumusta. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2012, 83.)

Ensimmäisten sanojen ymmärtäminen sijoitetaan yleensä 7–9 kuukauden ikään. Vuoden ikäinen lapsi ymmärtää keskimäärin 70–90 sanaa, ja puolitoistavuotias jo noin 200 sanaa. Nopeimmin kehittyvät lapset sanovat ensisanansa jo 8–9 kuukauden iässä, kun hitaammilla ensimmäiset sanat saattavat tulla vasta puolentoista vuoden iässä. Lapsen omaksuttua kolmisenkymmentä sanaa alkaa niin sanottu sanapyräysvaihe, jolloin sanaston omaksuminen on nopeaa ja lapsi alkaa taivuttaa ja yhdistellä sanoja. Kaksivuotiaan lapsen sanaston koko on jo keskimäärin 250–300 sanaa. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2012, 85.)

Lapsen varhainen sanasto koostuu pitkälti onomatopoeettisista ilmauksista, ihmisten nimistä sekä erilaisista sosiaaliin rutiineihin liittyvistä (kuten lähtemiseen kuuluva ”hei hei”) ilmauksista, joiden luokittelu aikuiskielen mukaisesti sanaluokkiin on haastavaa. Aluksi lapset omaksuvat helpoiten

substantiiveja, sen jälkeen adjektiiveja ja verbejä, ja tyypillisesti viimeisenä funktiosanoja, kuten apuverbejä, partikkeleita ja pronomineja. Iän sijaan sanaston koostumuksen kehitystä määrittää sanaston määrällinen kehitys. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2012, 85–86.)

3.2 Lapsenkielen kehityskaudet

Kuten aiemmin tuli esille, lapsen ensimmäiset ilmaukset ovat usein onomatopoeettisia. Ne voivat olla konventionaalistuneita (esimerkiksi lehmän ”ammuu”) tai esimerkiksi jonkin laitteen ääntä jäljitteleviä. Ikoniseen, tarkoitetta suoraan kuvanomaisesti esittävään ilmaukseen liittyy tällöin indeksisyyttä, eli ääni edustaa koko kohdetta. (Laalo 1999, 355.) Ilmaus voi kattaa hyvin suurenkin joukon samankaltaisia kohteita. Oma esikoiseni esimerkiksi kutsui 1;10 vuoden iässä kaikkia hälytysajoneuvoja nimellä *piipaa*, kun taas *lullullul* edusti hänelle monenlaisia eri kodinkoneita. Tämä selittyy sanaston suppeudella: lapsi laajentaa osaamiensa sanojen merkityksiä kattamaan sellaisia asioita tai toimintoja, joille hänellä ei vielä ole omaa ilmausta (Laalo 1999, 357).

Kautta, jolloin lapsi tuottaa jo kieliyhteisön sananmuotoja edustavia sanoja, mutta ei vielä taivuta niitä, kutsutaan esimorfologiseksi vaiheeksi. Lapsi toistaa tällöin muiden puheesta havaitsemiaan sanoja sellaisenaan. (Laalo 1999, 357, 362.) Ikonisuuden ja indeksisyyden tilalle tulee lapsen kielenkehityksen edetessä ja kielisysteemin hahmottuessa yhä enemmän symbolisuutta. Kun esimorfologisessa vaiheessa useimmat lapset käyttävät nomineista nominatiivimuotoja ja monista ainesanoista partitiivimuotoja, alkavat varhaismorfologiseen vaiheeseen siirtyvät lapset vähitellen käyttää aluksi nominien monikkomuotoja, illatiiveja sekä esimerkiksi genetiivin ja objektin sijapäätettä *n*. (Laalo 1999, 363.)

Oma esikoiseni omaksui *t*-päätteisen yksikön akkusatiivin niin, että on yleistänyt sitä vielä 8-vuotiaana virheellisesti koskemaan kaikkia sellaisia tapauksia, joissa objektina toimii henkilön etunimi tai perheenjäsenen nimitys, kuten *äiti*, *isi* tai *mummo*. Seuraavista esimerkkilauseista ensimmäisessä Nooa kysyy, olenko lähdössä hakemaan pikkuveljeä Eppu-kerhosta. Toisessa hän riemuitsee voitettuaan äitinsä lautapelissä.

Haetko sinä Kaapot hoidosta?
Minä voitin äitit!

Nooa, 8 vuotta.

Tapa on siirtynyt myös 6-vuotiaalle pikkuveljelle jo varhaisessa kielenkehityksen vaiheessa. Täsmälleen saman havainnon teki Räisänen (1975, 258) omista pojistaan, jotka noin 3–5 vuoden iässä käyttivät *t*-akkusatiivia paitsi etunimistä, myös sanoista *äiti* ja *isi* – siis samalla tavoin kuin Nooa ja Kaapo. Räisänen mainitsee samanlaisen akkusatiivin esiintyvän etenkin Joensuun seudulla laajemminkin jopa aikuisten puheessa. Murrepiirteestä ei omien, pirkanmaalaisten poikieni kohdalla kuitenkaan voi olla kyse, vaan selitys löytynee kielestä itsestään; useilla lapsilla havaittavat, taajakäyttöiset analogiatendenssit paljastavat suomen kielessä piileviä jännitteitä, jotka usein tulevat aikuiskielessäkin esille lipsahduksina tai murteissa (Laalo 2011, 188, 223). *T*-akkusatiivi onkin, kuten Räisänen totesi, lähtöisin itämurteista, kun *n*-akkusatiivia on perinteisesti käytetty länsimurteissa (Iso suomen kielioppi, § 935).

Varhaismorfologisessa vaiheessa lapsi luo omaa kielioppiaan, joka yleensä on aikuisen kielioppia suoraviivaisempi. Lapsi tuottaa muotoja omien sääntöjensä varassa sen sijaan, että tyytyisi poimimaan muotoja toisten puheesta. Varhaismorfologiseen kehitykseen kuuluu runsas analogisten muodosteiden tuottaminen. Yleensä lapsi tässä vaiheessa suosii kielen produktiivisimpia taivutusluokkia, mukauttaen niihin muihinkin taivutusluokkiin kuuluvia sanoja. Yksilökohtaiset erot lasten välillä ovat kuitenkin suuria, vaikka yleisiä tendenssejä onkin. (Laalo 1998, 362–363.)

Koska lapsen kielenkehityksessä taivutuksen ja sananmuodostuksen raja ei siis ole vielä selkiytynyt, voi lapsi esimerkiksi muodostaa partikkeleista produktiivisesti sijamuotoja tai sulauttaa johdinainekset ja sijapäätteet toisiinsa. Lapset muodostavat hyvin produktiivisesti myös deminutiivijohdoksia (Laalo 1998, 379–380). Deminutiivijohdokset ovat helposti taivutettavia, semanttisesti pienuutta ja pragmaattisesti läheisyyttä ilmaisevia sanamuodosteita, kuten esimerkiksi *nenu* tai *suukki* (Laalo & Kunnari 2012, 112). Deminutiivijohdokset ovat yleinen hoivakielen sanaston osa ja ilmaisevat läheisyyttä, joten lapsille on luonnollista omaksua niitä jo esimorfologisessa vaiheessa. (Laalo 1998, 380.)

Varhaismorfologisesta vaiheesta lapsi siirtyy vähitellen modulaarisen morfologian vaiheeseen. Kun lapsi varhaismorfologisessa vaiheessa pyrkii vielä morfologisen järjestelmänsä yksinkertaisuuteen ja läpinäkyvyyteen, ovat modulaariseen morfologiaan siirryttäessä taivutusparadigmat alkaneet jo jäsentyä järjestelmäksi, eivätkä eri taivutustyypit enää sotkeudu toisiinsa. Selkeää rajaa ei

varhaismorfologiselle ja modulaariselle vaiheelle voi kuitenkin asettaa, sillä jotkut etenkin myöhemmän varhaismorfologisen vaiheen piirteistä voidaan katsoa myös modulaarisen vaiheen piirteiksi. (Laalo 1999, 381.)

3.3 Sananmuodostus ja uudissanat

Lapsella on kielenkehityksensä ensivaiheista asti tarve muodostaa sanoja kieliyhteisön normien mukaisesti. Jo reilun vuoden ikäinen lapsi havaitsee kielessä olevan konventionaalisuuden. Ilmiön voi havaita lapsesta, jonka sanavarasto kattaa vain 20–50 sanaa: lapsi osoittelee tiettyä esinettä, kunnes aikuinen kertoo esineen nimen. Lapsi siis tiedostaa, että kaikelle, josta hän tahtoo puhua, löytyy oma termistönsä. Lapsi ei tyydy vain laajentamaan osaamiensa sanojen merkityksiä koskemaan uusia sanoja, vaan tahtoo oppia sanoille täsmälliset, konventionaalituneet nimet. (Clark 1993, 89.)

Kieltä opettelevan lapsen täytyy ymmärtää myös sanan muodon ja merkityksen yhteys: eri sanat tarkoittavat eri asioita, ja samat sanat, joilla on eri taivutusmuoto, kuuluvat eri konteksteihin. Esimerkiksi unkarilaislapsi saattaa jo yksivuotiaana ymmärtää nominatiivi- ja akkusatiivimuotoisten sanojen kuuluvan eri tilanteisiin, ja myös käyttää niitä niin. (Clark 1993, 92–93.) Noin kaksivuotiaana lapsi alkaa myös ymmärtää hierarkkisia kategorioita, ja hän oivaltaa, että samaa sanaa voidaan käyttää useammalla hierarkian tasolla (Clark 1993, 98). Oman esikoiseni ollessa noin kolmevuotias kävimme kiivaita keskusteluja muun muassa siitä, ovatko kumisaappaat kengät tai ovatko farkut housut. Kolmevuotiaan lapseni mielestä farkut eivät voineet olla housut, sillä nämä kaksi sanaa eroavat sekä muodoltaan että merkitykseltään.

Taivuttaessaan sanoja pieni lapsi yrittää säännönmukaistaa taivutusmuotoja. Tällaiset analogiamuodot, joita lapset eivät ole kuulleet muualta vaan muodostavat itse, ovat osoitus lapsen oman kielellisen prosessoinnin alkamisesta (Laalo 2011, 26). Englantilaislapsilla tämä näkyy epäsäännöllisesti taivutvista verbeistä, jotka lapsi usein taivuttaa säännöllisten verbien tapaan **goed* tai **bued*. Näin kantasana ja taivutusainekset ovat läpinäkyvämpiä ja lapselle helpompia ymmärtää ja tuottaa. (Clark 1993, 114–115.)

Muodostaessaan uusia sanoja lapsi käyttää sellaisia kantasanoja ja johdinsuffikseja, joiden merkityksen hän jo tuntee. Hän myös pyrkii muodon yksinkertaisuuteen: yksinkertaisinta on muodostaa sana

ilman, että kantasanan vartalo muuttuu. Näin muodostetut uudissanat ovat hyvin läpinäkyviä. Iän myötä lapsi oppii yhä uusia vartaloita ja affikseja, jolloin myös kompleksisemmista sanoista tulee hänelle läpinäkyviä. (Clark 1993, 116, 118.)

Läpinäkyvyys on edellytys johtimen produktiivisuudelle, mutta toisaalta kaikki läpinäkyvät johtimet eivät ole produktiivisia. Kahdesta yhtä läpinäkyvästä ja tilanteeseen sopivasta johtimesta lapsi valitsee Clarkin mukaan sananmuodostukseensa luontaisesti produktiivisemmän. Produktiivisuus on siis muodon yksinkertaisuuden ja läpinäkyvyyden ohella tärkein periaate lapsen sananmuodostuksen kannalta. (Clark 1993, 139.)

Lieko (1998, 551) selventää Clarkin kuvaamia periaatteita seuraavasti: Muodon yksinkertaisuuden periaatteen noudattaminen tarkoittaisi, että lapsi muodostaisi aluksi sanoja pelkkää kantavartaloa tai sen osaa käyttämällä, jonka jälkeen tulisivat yhdyssanat ja viimeiseksi äännevaihteluita ja sidonnais-ten morfeemien käyttöä vaativat johdokset. Hyvä esimerkki oman esikoiseni pyrkimyksestä muodon yksinkertaisuuteen on hänen 3;8 iässä muodostamansa uudissana *lenkkimies* – vaikka se on yhdys-sana, se on huomattavasti läpinäkyvämpi kuin *lenkkeilijä*, minkä lisäksi sanavartaloihin ei ole tarvinnut lisätä johdinsuffikseja.

Produktiivisuuden periaate tarkoittaisi Liekon (1998) mukaan kielen yleisimpien johtimien käyttöönottoa ennen muita. Läpinäkyvyyden periaatteita noudattava lapsi hyödyntäisi käyttöönottamaansa johdinainesta hyvin systemaattisesti muodostaessaan uusia sanoja. (Lieko 1998, 551.) Käytännössä sananmuodostuksessa on kuitenkin sekä kielikohtaisia että jopa yksilöllisiä eroja: toiset lapset muodostavat esimerkiksi mieluummin yhdyssanoja, toiset johdoksia. Myös johdinten produktiivisuus voi vaihdella niin, että lapsi käyttää tiettyä johdinta muutaman päivän ajan, jonka jälkeen johdin menettää produktiivisuutensa. (Lieko 1998, 559–560.)

4 ANALYYSI

Tässä luvussa kuvaan aineistosta tekemiäni havaintoja ja pohdin niiden merkityksiä. Käytän kuvauksessa apunani kuvioita, joista erilaisia ilmiöitä on helpompi havainnollistaa kuin pelkän tekstin avulla. Esimerkiksi johdosten määrän kehitys ikäkuukausittain näkyy selkeimmin kuvioista. Tarkastelen ensimmäisessä alaluvussa johdosten esiintymistä aineistossani yleisesti. Toisessa alaluvussa keskityn aikuisen kielen tarkasteluun. Otan käsittelyyni hoivakielen ja siihen liittyviä johdoksia, sekä pohdin aikuisen johdosten käytön vaikutusta lasten johdosten käyttöön.

Alaluvuissa 4.3–4.7 perehdyn tarkemmin niihin aineistossani suhteellisen runsaslukuisena esiintyviin johdintyyppeihin, joiden käytössä havaitsin lähempää analysointia vaativia piirteitä. Pyrin keskittymään vain lasten kielenkäytön kannalta oleellisimpiin johtimiin ja ei-leksikaalistuneisiin johdoksiin. Luvussa 4.8 käsittelen uudissanojen osalta myös esikoiseni Nooan puheesta tekemiäni päiväkirjamerkintöjä. Joistakin aivan tuoreista ilmiöistä olen poiminut mukaan havaintoja myös nuoremmalta lapseltani, tutkimuksen teon aikaan 6-vuotiaalta Kaapolta.

4.1 Johdosten määrä puheessa

Aineistoni kvantitatiivisista tutkimustuloksista selviää, että johdoksia esiintyy puheessa eniten lapsen ollessa noin kahden vuoden ikäinen. Tämä ilmiö selittyy sillä, että pienen lapsen puhe on vielä pitkälti samojen sanojen toistoa.

*MAR:	ei, jäätä.
%pho:	läätä
*MAR:	se oli jäätä.
%pho:	läätä
*MAR:	Tuuti söi jäätä.

Esimerkki 1. Litteraatio Mari19.

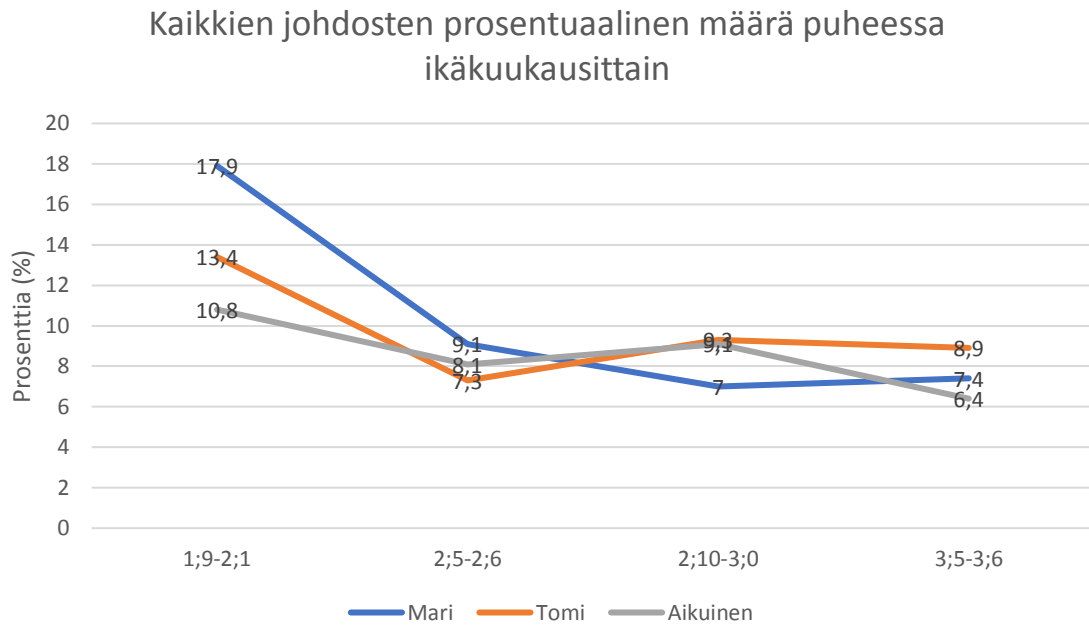
Esimerkissä 1 Mari kertoo aikuiselle, kuinka söi jäätelöä. Hän toistaa substantiivijohdoksen *jää(telö)* puheessaan 11 kertaa, mikä on parivuotiaalle lapselle hyvin tyypillistä; lapsen alkaessa konstruoida alustavaa kielioppia hän keskittyy ensin muutamiin harvoihin ilmaisuvoimaisiin sananmuotoihin (Laalo 2011, 17) – tässä tapauksessa partitiivimuotoon johdoksesta *jäät(elö)ä*. Marin sana *jäätä* on myös hyvä esimerkki hänen tähän ikäkauteen kuuluvasta kaksitavuvaiheestaan. Tämä ns.

trokeisuustendenssi tarkoittaa sitä, että lapsi lyhentää aikuiskielen pitkiä sanamuotoja jättämällä painottomia tavuja pois (Laalo 2011, 29).

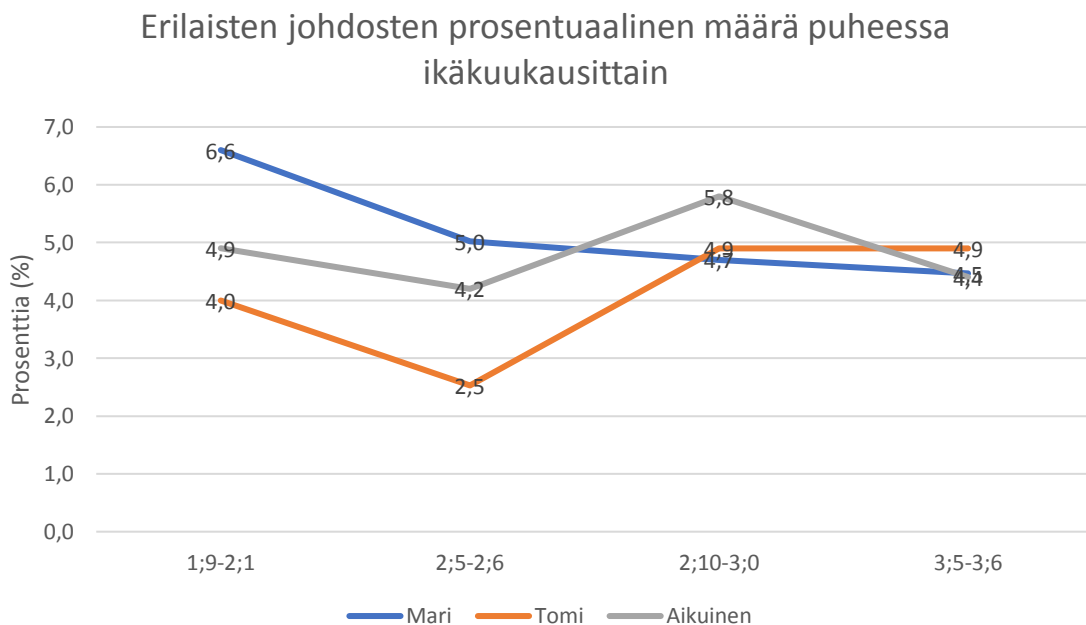
Varhaisimmissa litteraatioissa toistoa on runsaasti; Litteraatioissa Tomi110 Tomin puheessa toistuu deminutiivijohdos *isi* 23 kertaa. Mari19-litteraatioissa deminutiivijohdos *Tuuti* (= Mari) esiintyy Marin puheessa 27 kertaa, ja aikuisen puheessa peräti 28 kertaa. Huomionarvoista onkin, että myös aikuisen puheessa esiintyy eniten johdoksia lapsen ollessa noin kahden vuoden ikäinen, vaikka ero myöhempään kielenkäyttöön ei ole yhtä suuri (kuvio 1).

Mielenkiintoinen havainto on myös se, että vaikka alle 2-vuotiaalla lapsella on aineistossani suhteellisen vähän erilaisia johdoksia puheessaan, niistä suurin osa on kuitenkin hänen itsensä tuottamia. Esimerkiksi litteraatioissa Tomi110 lapsi tuottaa itse 14 johdosta 20:stä. Näin aikuisen puheesta suoraan toistettuja johdoksia on vain kuusi. Mari tuottaa varhaisimmassa litteraatioissa Mari19 peräti 31 johdosta 34:stä itse.

Aikuinen ei siis toimikaan mallina, jolta lapsi johdoksensa poimii, vaan lapsella itsellään on hyvin aktiivinen rooli vuorovaikutuksessa. Tosin tässä vaiheessa johdokset ovat vielä enimmäkseen kiteytyneitä, konkreettisia verbejä ja substantiiveja, joilla on hyvin suuri rooli lasten arkipäiväisessä toiminnassa ja siten myös puheessa. Esimerkiksi johdoksen *hyppi* Mari on oppinut jo ensimmäisten verbimuotojensa joukossa 1;4 iässä (Laalo 2011, 41). Ei siis ihme, että hän käyttää sitä litteraatioissa Mari19 useamman kerran.

Kuvio 1. Kaikkien johdosten prosentuaalinen määrä puheessa.

Kuvio 2. Erilaisten johdosten prosentuaalinen määrä puheessa.

Kuvioissa 1 ja 2 olen verrannut johdosten osuutta puheesta kaikkiin puheessa esiintyviin sanoihin. Kuvista voi selkeästi havaita, kuinka lasten kielenkäyttö lähestyy neljännen ikävuoden puolella aikuisen kielenkäyttöä, ja erot johdosten määrissä tasaantuvat. Sekä Mari, Tomi että aikuinen käyttävät lopulta hyvin samankaltaista kieltä, jossa johdoksia on kaikkien puheessa suunnilleen saman verran.

Tämä lienee hyvin luonnollinen kehityskulku, sillä samalla kun lasten lauserakenteet muuttuvat monimutkaisemmiksi ja sanavarasto kasvaa, jättää aikuinen vähitellen hoivakielen ja siirtyy puhumaan yleiskieltä. Näin muutos näkyy sekä lasten että aikuisten kielenkäytössä.

4.2 Aikuisen käyttämä kieli

4.2.1 Hoivakieli

Puhuessaan lapsille aikuiset yrittävät yleensä tiedostamattaan mukauttaa kielenkäyttöään lapsen kannalta mahdollisimman helposti ymmärrettäväksi. Etenkin pienille lapsille puhuttua hoivasävyistä kieltä kutsutaan suomessa vakiintunein termein *hoivakieleksi*, ja se on tyypillisesti aikuiskieltä yksinkertaisempaa niin äännerakenteeltaan, taivutukseltaan kuin syntaksiltaan. (Laalo & Kunnari 2012, 106.)

Hoivakieli ilmenee kaikilla kielen tasoilla, ja sille tyypillisiä ominaispiirteitä ovat esimerkiksi pelkistettyjen kieliopillisten rakenteiden suosiminen, prosodinen liioittelu, runsas toisto ja selkeä ääntäminen (Laalo & Kunnari 2012, 107). Omassa aineistossani hoivakielen käyttö erottuu selkeimmin tois-
tona: aikuinen tyypillisesti toistaa sen, mitä lapsi on sanonut, ja korjaa tarvittaessa kielioppia tai sanastoa.

*MAR: nyt ne haluaa # kaloja # pyydystämään .
%pho: puuluttamaan
*MOT: kaloja pyydystämään .
*MOT: voiko ne pyydystää kaloja tuolta veneestä ?

Esimerkki 2. Litteraatio Mari201.

Esimerkissä 1 äiti korostaa ja toistaa puheessaan Marin epäselvästi artikuloimaa johdosta pyydystä. Näin toimiessaan aikuinen pyrkii varmistamaan keskinäisen ymmärtämisen ja viemään keskustelua eteenpäin (Laalo & Kunnari 2012, 107).

Toinen aineistoni selvimmän erottuvista hoivakielen piirteistä on yksikön kolmannen persoonan runsas käyttö; tämä on myös yksi selvimmän iän myötä muuttuvista piirteistä aineistossa. Lasten ollessa noin kaksivuotiaita käyttävät sekä vanhemmat että lapset puhuessaan paljon kolmatta persoonaa.

Esimerkiksi Litteraatiossa Tomi110 isä sanoo ”*Tomi vähä(n) horjahti taaksepäin mutta pystyssä pysy(i) hienosti.*”. Kolmatta ikävuottaan lähestyvien lasten kanssa keskusteltaessa yksikön kolmannen persoonan käyttö on enää hyvin satunnaista, ja viimeisissä litteraatioissa (Mari305, Mari306, Tomi30, Tomi305) sitä ei käytetä lainkaan.

Myös lyhyiden lauseiden käyttö on hoivakielelle tyypillistä: aikuiset käyttävät keskimäärin nelisanaisia lauseita puhuessaan lapselle, kun aikuiselle suunnatussa puheessa lauseet ovat keskimäärin kahdeksansanaisia (Laalo & Kunnari 2012, 107). Omassa aineistossani lyhyet lauseet ovat tyypillisimpiä silloin, kun vuorovaikutus tapahtuu noin kaksivuotiaan lapsen kanssa. Yli kolmevuotiaan kanssa kommunikoidessaan aikuinen käyttää selvästi pidempiä ja rakenteeltaan monimutkaisempia lauseita.

- *FAT: kat(s)o mikä täällä kättelee [: katselee] .
 *FAT: mikäs se on ?
 *TOM: hauva .
 %pho: ua
 *FAT: se on pieni hauva # se sieltä kättelee [: katselee] # nii(n) se kättelee [: katselee] .
 *FAT: sinä oot # hienosti han sä laitat hauva(n) hyppimää(n) # hyvä .

Esimerkki 3. Litteraatio Tomi110.

Esimerkissä 2 näkyvät hyvin paitsi vanhemman runsas lauseenosien toisto, myös lyhyet ja rakenteeltaan yksinkertaiset lauseet. Hoivakieltä käyttäessään vanhempi tyypillisesti tukee vuorovaikutusta esittämällä lapselle kysymyksiä, ja välttelee virkerakenteita pidentäviä rinnasteisia ja alisteisia lauseita (Laalo & Kunnari 2012, 108).

4.2.2 Johdokset aikuisen kielessä

Lapselle puhutussa kielessä on tyypillistä deminutiivijohdosten käyttö (ks. s. 17). Lapsille suunnatussa puheessa erityisen käytettyjä deminutiivijohtimia ovat esimerkiksi *-U* ja *-O*, joilla tyypillisesti muodostetaan kantasanoista äänteellisesti muokattuja tai tyypistettyjä sanoja (Laalo & Kunnari 2012, 113). Omassa aineistossani keskustelijat johtavat deminutiivisesti erityisesti eläinten nimiä (*possu, kisu*), aikuinen käyttää myös ruumiinosista deminutiivijohdoksia, kuten *masu* tai *nenukka*.

Deminutiivijohtimista myös *-liini* on aineistossani aikuisen käytössä. Johdinta käytetään sekä nimissä että appellatiiveissa (Laalo & Kunnari 2012, 113). Esimerkissä 3 aikuinen kutsuu lasta hellittelynimellä.

*FAT: Tuuti tukkaliini .
 *MAR: tos [: tuossa] on äiti tukkaliini .
 *FAT: onko se äiti tukkaliini ?
 *MAR: joo .

Esimerkki 4. Litteraatio Mari204.

Esimerkistä 3 huomaa, että Mari ymmärtää johtimen merkityksen, sillä hän osaa heti muodostaa aikuisen muodostaman johdoksen pohjalta oman, vastaavanlaisen hellittelynimen *äiti tukkaliini*. Lapsen ensimmäiset deminutiivit ovatkin aikuiselta opittuja, mutta ennen pitkää lapsi alkaa muodostaa niitä itse niiden pragmaattisten sävyjen tärkeyden vuoksi (Laalo & Kunnari 2012, 116–117).

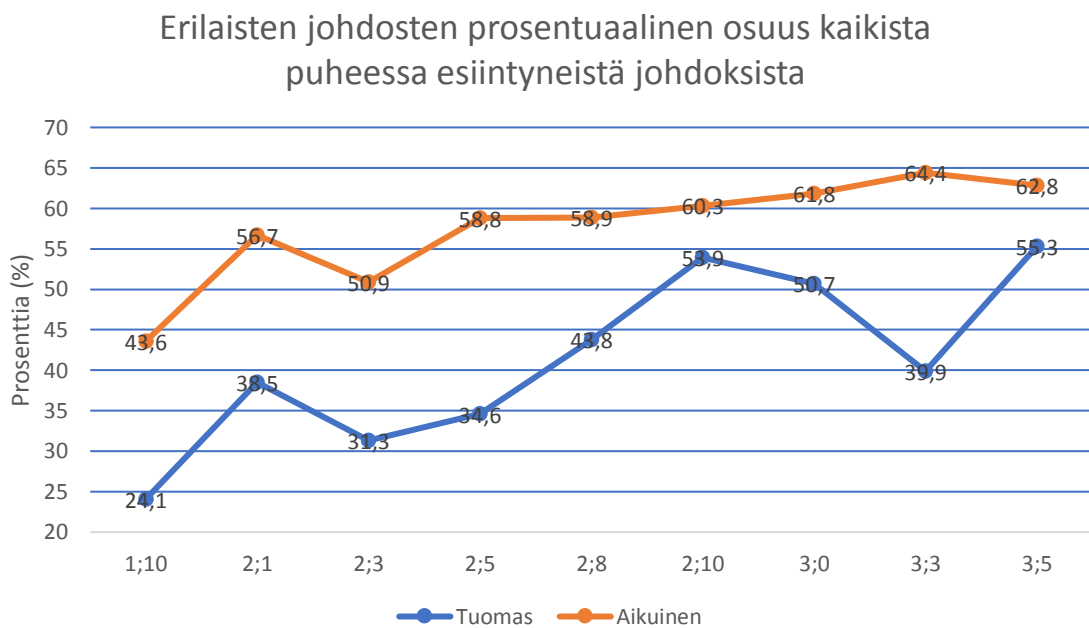
Aikuisen rooli vuorovaikutuksessa muuttuu aineistossani sitä mukaa, kun lapset kehittyvät. Kun aikuinen on vuorovaikutuksessa alle 2-vuotiaan kanssa, hänen käyttämistään johdoksista suuri osa on yksinkertaisia ja usein deminutiivisia. Esimerkiksi litteraatioissa Tomi110 aikuinen käyttää muun muassa johdoksia *söpöliini*, *halia*, *Tommikka*, *isi* ja *hypellä*. Johdosten keskimääräinen pituus aikuisen puheessa on aineistossani tässä vaiheessa 2,9 tavua.

Aikuinen toimii alle 2-vuotiaan kanssa kommunikoidessaan tyypillisesti leikkitilanteen sanoittajana, joka kertoo, mitä lapsi tai vaikkapa tämän leikissä käyttämä lelu tekee. Käytössä on hoivakielelle ominainen sanasto, jonka sisältö on hyvin yleismaailmallinen ja kattaa enimmäkseen konkreettisia ja tilannesidonnaisia toimintojen ja esineiden nimiä. (Laalo & Kunnari 2012, 107). Tämä näkyy aineistoni johdosten laadussa: Tomi110- ja Mari19-litteraatioissa aikuisen johdoksista 42 % on verbejä, kun esimerkiksi adjektiivien osuus on vain noin 10%. Adjektiivit tulevat lapsenkieleenkin myöhemmin ja ovat harvinaisempia kuin substantiivit, mikä selittyy paitsi aikuisen vähäisellä adjektiivien käytöllä, myös adjektiivien abstraktimmalla luonteella. Esimerkiksi Marin varhaisimmassa litteraatioissa Mari19 lapsen puheessa ei esiinny yhtäkään adjektiivijohdosta.

Ollessaan vuorovaikutuksessa yli 3-vuotiaan lapsen kanssa aikuisen rooli on muuttunut, mikä näkyy myös hänen käyttämistään johdoksissa. Tomi305- ja Mari306-litteraatioissa aikuisen johdokset ovat keskimäärin 3,7-tavuisia ja verbien osuus niistä on vähentynyt 31 prosenttiin. Substantiivien ja adverbien osuudessa ei juuri näy muutosta, mutta verbien vähäistä määrää aikuisen puheessa

kompensoivat adjektiivit, joiden määrä on kasvanut 19 prosenttiin. Tämä selittyy sillä, että hoivakielen sanaston tilalle on tullut aikuiskielen normien mukaista, yleiskielistä sanastoa.

Myös Laalo (2011, 180–181) on havainnut lapsenkielessä ja lapselle suunnatussa puheessa yhtäläisyyksiä: hän on selvittänyt jo aiemmin murrepuheen osalta tutkittua ilmiötä, jonka mukaan sekä pieni lapsi että hänelle puhuva aikuinen käyttävät kommunikoidessaan hyvin harvakseltaan monikkomuotoja. Tämäkin lienee hoivakielen piirre, joka vaikuttaa lapsen puheeseen samalla tavoin kuin adjektiivien vähyys – pieni lapsi ei käytä monikkumuotoja eikä adjektiiveja kovin runsaasti muun muassa siksi, ettei hän saa niihin mallia aikuiselta.

Kuvio 3. Erilaisten johdosten osuus kaikista johdoksista.

Kuviosta 3 voi nähdä, kuinka aikuinen mukauttaa puhettaan lapsen ikätasoon sopivaksi; alle kaksivuotiaan kanssa aikuinen käyttää vuorovaikutuksessaan vähemmän erilaisia johdoksia kuin yli kolmevuotiaan kanssa. Vaikka aikuinen käyttää jokaisella ikäkaudella lasta enemmän johdoksia, ero tasoittuu jo kolmatta ikävuotta lähestyttäessä. Suurin piirtein samassa iässä myös hoivakielen piirteet ovat aikuisen puheesta jo lähes hävinneet.

4.3 *Ele-* ja *Ahta* -verbijohdokset

Verbijohdosten osalta kiinnitin erityistä huomiota frekventatiivijohtimen *ele-* sisältävien verbien suu-
rehkoon määrään aineistossa. Frekventatiivinen verbijohdos kuvaa tyypillisesti tilannetta, jossa teko,
toiminta tai tapahtuma on jatkuvaa tai toistuu useaan kertaan (Iso suomen kielioppi, § 353). Esimer-
kiksi litteraatioissa Mari204 isä piirtää, ja kuvailee samalla lapselle piirroksiaan käyttäen *ele*-verbejä
kuten *polskutteele*, *kurkistelee*, *puuhastelee*, *hyppelee* ja *katselee*. Lapsi sen sijaan ei samassa litte-
raatioissa käytä *ele*-johdinta kuin kerran, muistellessaan aiemmin tapahtunutta: ”*laskettelin pulkka-
mäkeä*”.

Ele-verbit eivät vaikuta olevan tutkimukseni lapsille luonteenomaisia: Koko tutkimusaineistossa lap-
sen käyttämiä *ele*-verbejä esiintyy yhteensä vain 27, kun aikuisen käyttämiä *ele*-verbejä on yhteensä
52 kappaletta. Lähes puolet lasten muodostamien *ele*-johdosten määrästä koostuu leksikaalistuneista
verbijohdoksista, kuten *kävelee*, *ajattelee* ja *kuuntelee*. Joissain tapauksissa lapsi vain toistaa suoraan
aikuksen sanoman verbin (esimerkiksi litteraatioissa Mari204 sekä Tomi110: *hypellä*). Tosin Laalo
(2011, 267) mainitsee Marin muodostaneen jonkin verran *ele*-johtimella erityisesti denominaalisia
uudissanoja, kuten *iloilee* ja *järveillään*. Tämän kaltaisia johdoksia ei vain omaan aineistooni osunut.

Ele-verbien voisi olettaakin olevan lapsen kielessä harvinaisempia: *ele*-johdin ei edellä mainittuja
uudisjohdoksia lukuun ottamatta muuta kantasanan sanaluokkaa, valenssia tai tarkoitteen alaa. Pelk-
kää merkitystä hienovaraisesti muuttava johdin ei välttämättä päädy lapsen käyttöön, sillä lapsen voi
olla vaikea ymmärtää johtimen sanaan lisäämää vivahdetta. Clarkin (1993) mukaan lapsi suosii jo
osaamiansa sanoja jopa siinä määrin, että uusien, synonyymisten ilmausten oppiminen sanalle vai-
keutuu (Clark 1993, 108). Tämän teorian pohjalta vaikuttaisi täysin luonnolliselta, että lapsi ei
omaksu *ele*-johdinta sen produktiivisuudesta ja suuresta esiintymistiheydestä huolimatta.

Myös toisenlaisia kokemuksia suomalaislasten *ele*-johtimen käytöstä kuitenkin on: esimerkiksi Ri-
ionheimo (2002b) toteaa johtimen olevan itämurteissa tyypillinen, ja oman lapsensa käyttäneen sitä jo
varhaisessa vaiheessa runsaasti. Hän jopa esittää, että *ele*-johdin saattaisi toimia lapsen kielessä tai-
vutusaineksen tapaan (Riionheimo 2002c, 267). Oma aineistoni ei tue tätä teoriaa, tosin aineistoni
lapsilla ei myöskään ole erityistä murretaustaa. Lisäksi erityisesti uudisjohdosten osalta aineistoni on
varsin suppea.

Ele-johdosten määrää yllättävämpää oli *AhtA*-johdosten määrän jakautuminen puhujien kielessä: aikuinen käytti koko aineistossa *AhtA*-johdinta vain viisi kertaa, kun taas Marin puheessa johdin esiintyi kahdeksan kertaa. *AhtA*-johtimen sisältävät verbijohdokset ovat momentaanisia, eli ne kuvaavat tyypillisesti hetkellistä tapahtumaa (Iso suomen kielioppi, § 368). Mari käyttää *pulahtaa*-verbiä jo 2;4 iässä, ja *AhtA*-verbit ovat muutenkin hänelle tyypillisiä – Tomi ei käytä *AhtA*-johdinta kertaakaan. Mielenkiintoista on, että lapsella *AhtA*-johtimen käyttö ei vaikuta olevan ikään sidoksissa, eikä Mari saa siihen myöskään juuri mallia aikuiselta.

Ele- ja *AhtA*- johtimet toimivat kumpikin aikuisen ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa mielestäni hoivakielimäisessä tarkoituksessa. Hoivakielimäisyydestä viestii myös se, että iso osa aikuisen käyttämistä *ele*-johdoksista löytyy varhaisimmista litteraatioista – erityisen paljon *ele*-johdoksia on litteraatioissa Tomi110 ja Mari204. Myös aikuisen *AhtA*-johdokset ovat enimmäkseen varhaisissa litteraatioissa. Iso suomen kielioppi kuvaakin *AhtA*-johtimen toisinaan antavan mielikuvan *tapahtuman vähäisyydestä tai lievydestä* (Iso suomen kielioppi, § 369). Tällaisen mielikuvan antavaksi verbiksi voisi aineistossani ajatella esimerkiksi Marin litteraatiossa Mari306 käyttämän *tipahtaa*-verbin – se on merkitykseltään hieman lievempi kuin verbi *tippua*. *Ele*-johtimen taas mainitaan toimivan toisinaan vuorovaikutuksessa pehmentävänä, esim. kohteliaisuutta tai tuttavallisuutta luovana keinona (Iso suomen kielioppi, § 354). Näin molemmat johtimet voivat toimia osana läheisyyteen pyrkivää hoivakieltä.

4.4 VA-adjektiivin- ja partisiipin johdin

VA-adjektiivi, jolla ei ole verbikantaa, on possessiivinen adjektiivinjohdin, ja se ei tyyppinä ole produktiivinen. *VA*-possessiivijohtimen kanssa identtinen on verbikantaan liittyvä *vA*-partisiipin johdin, joka voidaan katsoa myös osaksi verbitaivutusta (Iso suomen kielioppi, § 62, § 290.) Tarkastelen tässä tutkielmassa myös verbikantaisia *vA*-adjektiiveja kuitenkin ensisijaisesti johdoksina, sillä partisiipeilla on nominien täydellinen luku- ja sijataivutus, ja ne esiintyvät syntaktisesti adjektiiveille ja substantiiveille ominaisissa asemissa (Iso suomen kielioppi, § 62).

Aineistossani lähes kaikki *vA*-tapaukset käyttäytyvät adjektiivisesti, ja vain parissa tapauksessa niiden käyttö on selvästi verbimäistä. Esimerkkinä verbimäisestä käytöstä voi toimia vaikkapa Tomi30-

litteraatio, jossa isä kuvailee kirjan tapahtumia: ”*kat(s)o tääl(lä)hän rouva kani on huutanut # kottikärrijä työntävälle herra kanille # että kaada se siihen.*” Verbimäistä käyttöä esiintyy vain aikuisen puheessa.

vA-johtimet ovat aineistossani melko yleisiä aikuisen puheessa, kun taas lapsen puheesta ne puuttuvat lähes täysin. Affiksien käyttöä lasten puheessa tutkinut Jorma Toivainen (1980) on myös havainnut *vA*-johtimen olevan alle neljävuotiaiden lasten puheessa erittäin harvinainen. Hänen tutkimusaineistonsa koostui 25 lapsen puheesta tehdyistä 200 nauhoitteesta; niistä löytyy vain yksi esimerkki *vA*-partisiipin käytöstä alle 3-vuotiaan puheesta (Toivainen 1980).

Mielenkiintoinen havainto *vA*-suffiksista on Riionheimolla (2002a, 62–63), jonka aineiston lapsella alkoi iässä 2;4 poikkeuksellinen *vA*-suffiksin kausi. Tuolloin lapsi alkoi lisätä *vA(A)*-suffiksia yliproduktiiviseksi yleissuffiksiksi moniin eri muotoryhmiin. Lapsen ei kuitenkaan voi olettaa ymmärtäneen tuossa iässä omaksumansa johtimen norminmukaista merkitystä, sillä hän käytti sitä lähes poikkeuksetta aikuiskielen vastaisesti. Voidaankin ajatella, että lapsi lisäsi suffiksina kokonaisuutena memoroituun aikuiskielen mukaiseen muotoon. Todennäköisesti mallina on toiminut Pohjois-Karjalan murteen mukainen supistumaverbien taivutus. (Riionheimo 2002a, 63, 79.)

Mari käyttää *vA*-johdinta kahdesti 2;1 iässä. Näiden ensimmäisten *vA*-johdosten käyttö on hyvin horjuvaa; Mari vaikuttaa omaksuneen johtimen ja ymmärtävän sen tarkoituksen, mutta ei hallitse vielä täysin sen käyttöä. Esimerkit 5 ja 6 havainnollistavat, kuinka erikoisesti Mari *vA*-johdinta käyttää.

*FAT: puuro on vielä kuumaa .
 *MAR: odottakaa siinä .
 *MAR: nyt se on lämmintä sopivaa .

Esimerkki 5. Litteraatio Mari201.

*FAT: vedetään peittoa sinne päin vähän # xxx # se riittää hyvin # noin .
 %pho: äläs nyt nooin
 *MAR: karhulle kanssa !
 *MAR: karhulla on riittävä .

Esimerkki 6. Litteraatio Mari201.

Esimerkissä 5 Mari yrittää selvästi muodostaa lauseketta *sopivan lämmintä*, mutta ei vielä osaa rakentaa *vA*-johdoksesta toisen adjektiivin määrittä, vaan käyttää sitä sen rinnalla. Esimerkissä 6 hän

taas uskoakseni tarkoittaa, että karhulla on jo *riittävästi* peittoa. Mari ei kuitenkaan vielä 2;1 vuoden iässä ole omaksunut *sti*-adverbinjohdinta (ks luku 4.5.).

Marin kahden vuoden iässä käyttämien *vA*-johtimien lisäksi aineistossa on hyvin vähän esimerkkejä lasten *vA*-johtimen käytöstä. Marin puheesta voi kuitenkin viimeistään 2;10 iässä havaita hänen omaksuneen johtimen, sillä hän muodostaa sillä uudissanan *satuttava* tarkoittaessaan asiaa, joka sattuu. Samassa litteraatiossa (Mari210) Mari käyttää taas johdosta *riittävä* tarkoittaessaan riittävän isoa.

Tomi käyttää *vA*-johdinta ensimmäisen kerran 2;5 iässä, jolloin hän kuvailee laatikkoa painavaksi. Toisen kerran Tomi käyttää johdinta 2;10 iässä lausekkeessa *lentämä hattu*, jonka isä korjaa lentäväksi. Todennäköisesti Tomi ei vielä alle kolmevuotiaana hahmota täysin *vA*-johtimen käyttöä. Kantasanoistaan eroon leksikaalistuneita muotoja, kuten *painava* tai *etevä*, lapsi voi siitä huolimatta käyttää itsenäisinä leksemeinä.

Yksi syy *vA*-johtimen harvinaisuuteen lasten kielenkäytössä lienee se, että johtimella muodostetaan lähinnä adjektiiveja, jotka eivät etenään pienillä lapsilla ole puheessa yleisiä. *VA*-johtimen harvinaisuus lasten puheessa sopii myös Clarkin (1993) sananmuodostuksen periaatteisiin: usein verbin liittomuodoissakin käytettävä *vA*-partisiippi on kyllä rakenteeltaan läpinäkyvä, mutta merkitykseltään ei aina kovin yksinkertainen. *VA*-partisiippi ilmaisee usein päättymätöntä toimintaa (Iso suomen kielioppi, § 522), mutta sillä voidaan passiivissa ilmaista myös mahdollisuutta, suotavuutta tai partisiipin määrittämän substantiivin tilaa tai ominaisuutta (Iso suomen kielioppi, § 529). Syntaktisestikin *vA*-partisiippia voi olla vaikea käyttää, sillä se sijaitsee lähes aina lausekkeen lopussa. *VA*-partisiippi on helposti korvattavissa muilla muodoilla, ja etenkin puhekielessä se usein korvataankin, esimerkiksi *on lähdeittävä* -> *täytyy lähteä* tai *kottikärryjä työntävä kani* -> *kani, joka työntää kottikärryjä*.

4.5 *Sti*-adverbinjohdin

Adjektiiveista muodostetut *sti*-adverbit ovat *vA*-johdosten tavoin taivutuksen ja johtamisen rajalla. *Sti*-adverbit ovat niin produktiivisia, että *sti*-johdinta voisi pitää adjektiivin taivutusmuotona – toisaalta sen voi lisätä vain adjektiiveihin, ei muihin nomineihin, mikä tekee siitä johdosmaisena. (Iso suomen kielioppi, § 62.)

Aineistossani aikuinen käyttää *sti*-johdoksia yhteensä 121 kertaa. Lapsen suusta *sti*-johdoksia kuullaan vain 63 kertaa, ja näistä 46 tapauksessa lapsi on yli 2;5 ikäinen. Selvästi yleisimmät aineistoni lasten käyttämät *sti*-johdokset ovat adverbit *leikisti* ja *oikeasti*.

Aineistoni lapsista Marin *sti*-adverbin käyttö on mielenkiintoista: Ensimmäinen Marin *sti*-adverbi esiintyy jo 1;9 vuoden iässä. Litteraatiossa Mari19 Mari toteaa keskusteluun liittymättömän sivuhuomautuksen *vyö huonosti*. Myöhemmin samassa litteraatiossa Mari ilmeisesti yrittää toistaa aikuisen puheessa esiintyneen sanan *varovasti*, mutta koska hänen sanoistaan tässä iässä vielä puuttuvat monesti viimeiset tavut, jää sana muotoon *varo*.

Ensimmäisten *sti*-adverbien jälkeen Mari käyttää *sti*-johtinta kolmen vuoden ikään mennessä vain kuusi kertaa, ja näistäkin osa on aikuisen puheen toistoa. Esimerkki 6 (s. 29) osoittaa, ettei Mari 2;1 iässä aktiivisesti muodosta *sti*-johdoksia. Esimerkissä 7 Mari 2;9 iässä korvaa *sti*-adverbin genetiivimuotoisella adjektiivilla, mikä myös viittaa *sti*-johtimen puuttumiseen sananmuodostuskeinoista.

*MAR: eiku(n) ne saa olla mukana kahvila(ssa) .

*MAR: hei mennään nopeen [: nopeasti] kahvilaan .

Esimerkki 7. Litteraatio Mari209.

Esimerkkien 6 ja 7 perusteella voidaan olettaa, että 1;9 iässä lausuttu *vyö huonosti* on sellaisenaan aikuisen puheesta poimittu ilmaus, eikä näin ollen edusta lapsen oman johtamisjärjestelmän tuotoksia. 3;5 iässä Mari on kuitenkin selvästi ottanut *sti*-johtimen aktiiviseen käyttöön: hän käyttää sitä litteraatiossa Mari305 peräti 8 kertaa, johtaen esimerkiksi sanat *sopivasti* ja *hirveästi*.

Tomi käyttää *sti*-johtinta alle kolmevuotiaana selvästi enemmän kuin Mari. Hän myös muodostaa jo 2;5 iässä *sti*-johtimella uudisadverbin *kunnosti*. Tämä uudissana paljastaa, että lapsi on ymmärtänyt *sti*-johtimen merkitsevän tapaa, jolla jotakin tehdään. Hän ei kuitenkaan vielä hahmota, millaiseen kantasanaan johtimen voi yhdistää. Tässä tapauksessa lapsi korvaa adessiivimuotoisen sanan *kunnolla kunnosti*-sanalla, yhdistäen *sti*-päätteen virheellisesti verbikantaan.

*TOM: siinä on kaks(i) seinä(ä) # pannaan sänky .

*FAT: sinne ammeeseen .

*TOM: pannaan ihan kunnosti sänky .

Esimerkki 8. Litteraatio Tomi25.

Nooan puheessa ensimmäinen esimerkki *sti*-johtimen käytöstä on 2;10 iässä, jolloin hän toteaa kärpäsen pörinää kuunnellessaan ”*kauheestin kärpäsee*”. Lausahdus osoittaa, että Nooa on tässä iässä ymmärtänyt, kuinka *sti*-adverbia käytetään. Mielenkiintoista kuitenkin on, että Nooan *sti*-johdin on edelleen 8-vuotiaana *-stin* – jostain syystä lapsi oppi alun alkaenkin virheellisen muodon, ja on jatkanut sen käyttöä aikuisen satunnaisista korjausyrityksistä huolimatta. Todennäköisin selitys johtimen virheelliselle muodolle on, että Nooa on varhaismorfoloogisessa vaiheessa muodostanut hahmotamiensa sääntöjen pohjalta analogian, jolla on yrittänyt yhdenmukaistaa *sti*-adverbeja jo osaamiinsa muotoihin, kuten yleisiin *n*-päätteisiin adverbeihin (*hyvin, ensin, oikein*).

Sti-johtimen käyttö nimenomaan lapsenkielessä harvinaisempien adjektiivien yhteydessä aiheuttanee osaltaan sen vähäisen suosion ja hitaan omaksumisen. Etenkin Marin *sti*-johtimen hyvin vähäinen käyttö on kuitenkin ristiriidassa Clarkin (1993) teorian kanssa: *sti*-adverbinjohdin on erittäin produktiivinen, minkä lisäksi se on läpinäkyvä – yleensä sanavartaloa ei tarvitse muuttaa johdosta muodostettaessa. Niinpä lapsen tulisikin omaksua *sti*-johdin ja ottaa se käyttöönsä jo varhaisessa vaiheessa. Tätä odotusta olisi puoltanut myös se fakta, että lapsen kanssa kommunikoi aikuinen käyttää johdinta puheessaan hyvin runsaasti. Aikuisen erityisesti suosimia *sti*-johdoksia ovat *etevästi* ja *mukavasti*, mutta näistä kumpikaan ei päädy lasten puheeseen edes siinä vaiheessa, kun he ovat jo omaksuneet johtimen.

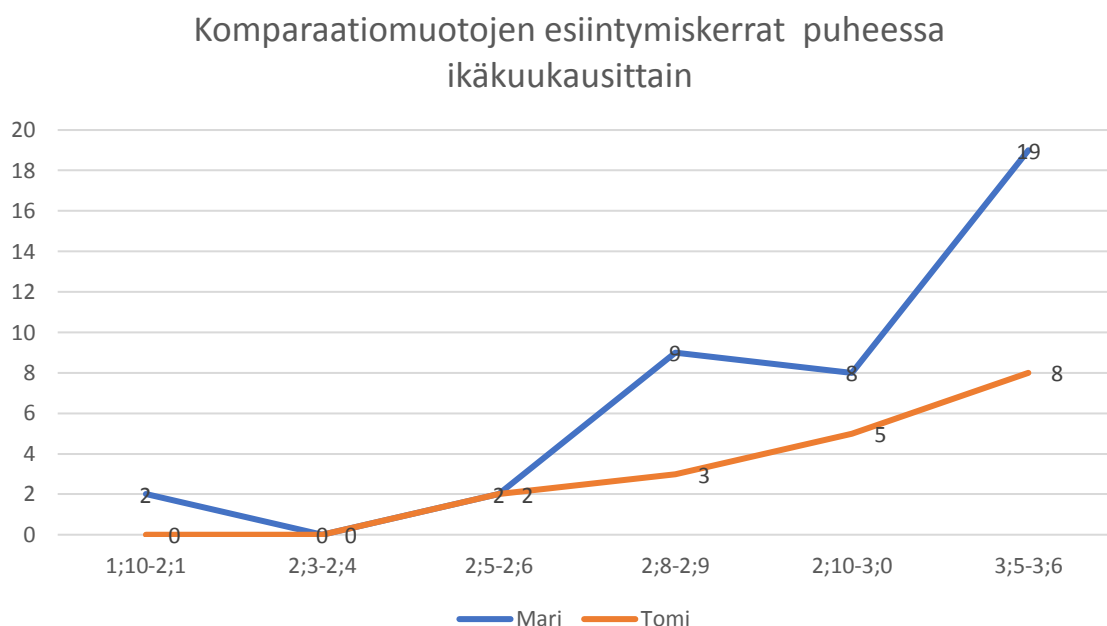
4.6 Komparaatio

Vertailumuodot on ollut tapana lukea adjektiivin taivutusparadigmaan, sillä niiden muodostus on taivutuksenomaista: komparatiivin ja superlatiivin voi muodostaa lähes kaikista adjektiiveista. Semanttisesti mielekkäitä komparaatiomuotoja ovat käytännössä kuitenkin vain ne, jotka muodostetaan skalaarista ominaisuutta ilmaisevista adjektiiveista. (Koivisto 2013, 353.) Suomen iso kielioppi kertoo, että skalaarista ominaisuutta ilmaisevat adjektiivit ovat *suhteellista ominaisuutta ilmaisevia* (Iso suomen kielioppi, § 633) – esimerkiksi adjektiivista *kaunis* voidaan muodostaa komparaatiomuodot, mutta adjektiivista *nahkainen* se ei ole mielekäästä, sillä nahkaisuus ei ole suhteellinen käsite.

Aineistossani komparaatiota esiintyy sitä enemmän, mitä vanhempi lapsi on. Aikuinen käyttää komparaatiota yhteensä 70 kertaa, lapset 55 kertaa. 2;5 ikään mennessä lapset ovat muodostaneet

komparaatiomuotoja vain yhteensä 4 kertaa. Oheisesta kuviosta 4 näkee, kuinka komparaatiomuotojen käyttö lisääntyy iän myötä.

Kuvio 4. Marin ja Tomin käyttämät komparaatiomuodot ikäkuukausittain

Aineistoni perusteella ei voida vetää suoria johtopäätöksiä siitä, kuinka paljon eri-ikäiset lapset käyttävät komparaatiomuotoja, sillä komparaation käyttö riippuu paljon tilannekontekstista. Kun lapsi alkaa aineistossani vertailla asioita tai esineitä, hän usein käyttää sekä komparatiivia että superlatiivia, ja molemmat muodot voivat esiintyä useampaan kertaan samassa keskustelussa. Esimerkiksi litteraatiossa Mari305 Marin puheessa on vain kolme komparaatiomuodon esiintymää, mutta litteraatiossa Mari306 kuukautta myöhemmin niitä on 16. Varmaa kuitenkin on, että kummallakaan lapsella ei esiinny komparaatiota lainkaan 1;9 iässä, ja hyvin vähän ennen 2;5 ikää.

Mari käyttää ensimmäisen kerran komparaatiota 2;1 iässä. Esimerkistä 9 huomaa, ettei komparaation käyttö ole vielä täysin selvää; lapsi osaa käyttää johdinta, mutta liittää sen erikoiseen kantaan.

- *MAR: eikun tuossa Tuutin pitä(i)s(i) olla .
 *FAT: jaha .
 *MAR: tuossa etummassa .

Esimerkki 9. Litteraatio Mari201.

Esimerkin 9 johdoksella *etummassa* Mari ilmeisesti yrittää sanoa, että hänen pitäisi olla *edempänä*. Hän soveltaa johdosta luodessaan omaa kielioppiaan, ja liittää Clarkin yksinkertaisuuden periaatetta noudattaen johtimen mahdollisimman yksinkertaiseen, muuttamattomaan vartaloon *etu*. Johtimen lisäksi hän käyttää sanassa inessiivimuotoa, jonka hän mitä ilmeisimmin kokee sopivimmaksi sijamuodoksi omaa sijaintiaan kuvatessaan.

Esimerkin 9 kaltainen uudiskomparatiivi Marilta löytyy myös 3;6 iässä, jolloin hän kuvaa talvipuutarhan sijaintia sanalla *ulkosempi*. Myös tässä tapauksessa johdin kiinnittyy virheelliseen vartaloon (*ulkoinen*), jolloin se on muodoltaan yksinkertaisempi ja läpinäkyvämpi kuin aikuisen kielessä tuttu, samaa tarkoittava komparatiivi *ulompi*. Se, että Mari komparatiiveissa *etummassa* ja *ulkosempi* turvautuu virheelliseen kantasamuotoon, selittyy molemmissa tapauksissa kantasanan luokalla; suhteellista sijaintia tai ajankohtaa ilmaisevista adverbeista ei ole kovin helppoa muodostaa komparaatiojohdosta, sillä niiden kantana on yleensä lekseemiä edustamaton nominivartalo (Iso suomen kielioppi, § 301).

Mari käyttää komparaatiota hyvin vähän ennen 2;9 ikää. Siinä iässä aineistossa tapahtuu kuitenkin selvä muutos, ja hän alkaa vertailla asioita enemmän. Tässä iässä hän myös käyttää komparaatiota jo melko sujuvasti aikuisen kieliopin mukaan, joskin 2;10 iässä hän muodostaa yhdyssanan käyttämällä superlatiivisia määräiteosana (*ylinkerta* = rakennuksen ylin kerros). 3;5 iässä Mari myös käyttää kerta-luontoisesti superlatiivisia *surullisimpia* tarkoittaessaan komparatiivisia *surullisempia*.

Tomi ottaa komparaatiomuodot Maria myöhemmin käyttöönsä: hänen ensimmäiset komparaatiomuotonsa ovat aineistossa 2;5 iässä. Silloinkin tosin aikuinen on käyttänyt komparatiivisia *enemmän* kahdesti, ennen kuin Tomi sanoo sen. Niinpä esimerkin perusteella ei vielä voi sanoa, onko Tomi omaksunut komparaatiomuotoja. 2;8 iässä hän jo muodostaa itsenäisesti komparatiivit *pienempi* ja *vanhempi*; Komparaation käyttö on kuitenkin vielä hieman horjuvaa, kuten Marillakin. 3;0 iässä Tomi yrittää muodostaa superlatiivin, joka päättyy muotoon *kaikista lyhyemmät*.

Koska lapsen kielioppi ei aina noudata aikuisen sääntöjä, saattaa lapsi muodostaa komparatiiveja myös muista sanaluokista kuin adjektiiveista. Tämä näkyy hyvin esimerkissä 10.

*TOM:	mä oon [: olen] nerompi &tä tänä päivänä .
%pho:	mäoon nelompi tä tänä päivänä
*FAT:	ai nii(n) sä oot [: olet] nerompi ?
*TOM:	nii(n) .

Esimerkki 10. Litteraatio Tomi305.

Esimerkissä 10 Tomi muodostaa hauskaasti uudissanana *nerompi* substantiivista *nero*. Lapsenkielen suffiksit voivatkin olla paljon monikäyttöisempiä kuin ne aikuiskielen suffiksit, joista lapsi ottaa mallia (Laalo 1998, 379). Tomi on yhdistänyt *mpi*-komparatiivijohtimeen merkityksen, jonka avulla hän luo vertailumuotoja myös substantiiveista – tämä sopii yhteen Clarkin (1994) läpinäkyvyyden periaatteen kanssa, sillä Tomi muodostaa uudisjohdoksen tutusta sanavartalosta ja johtimesta. Myös Liekolla (1998, 557) on esimerkkejä komparatiiveista, jotka on muodostettu jostakin muusta kuin adjektiivivartalosta, kuten *kasvempi* ja *valompa*. Tämä viittaa Liekon mukaan lapsen sanaluokkien eriytymättömyyteen.

4.7 (i)nen-adjektiivinjohdin

*TOM:	väsynen # väsynen .
%pho:	vähynen
*FAT:	kuka on väsynen ?
*TOM:	pallo .

Esimerkki 11. Litteraatio Tomi110.

Esimerkissä 11 esiintyvää Tomin *väsynen*-uudissananaa voi pitää deminutiivijohdoksena, sillä se on sävyllään hellittelevä. Lapset alkavatkin usein aikuisten mallista muodostaa deminutiivijohdoksia jopa aikuisia runsaammin, sillä niihin liittyy lapsille tärkeitä pragmaattisia sävyjä (Laalo & Kunnari 2012, 116). Myös Riionheimo (2002c, 434) huomasi oman lapsensa uudisjohdoksia tutkiessaan tämän käyttävän deminutiivista sävyä (*i*)nen-adjektiiveissa erityisesti varhaisessa kielenkehityksen vaiheessa.

Tomi ei välttämättä kuitenkaan ole tietoisesti käyttänyt (*i*)nen-johdinta deminutiivisessa tarkoituksessa, vaan se on saattanut yksinkertaisesti tulla produktiivisuutensa vuoksi mieleen ennen *nUt*-partisiippijohdinta – siitäkin huolimatta, että Tomi on jo omaksunut myös *nUt*-johtimen: litteraatioissa

Tomi 1;10 hän käyttää *nUt*-johdinta ilmauksissa *kaikki ukot mennyt ja ei lähtenytäkään*. Vänntilä (1998, 114) pohtii omassakin aineistossaan yleisen *(i)nen*-johtimen voivan olla mallinnettu värinimiadjektiiveista, joita pienet lapset käyttävät paljon puheessaan. Myös Lieko (1998, 557) toteaa oman aineistonsa perusteella *(i)nen*-johtimen olevan lasten kielessä hyvin ekspansiivinen.

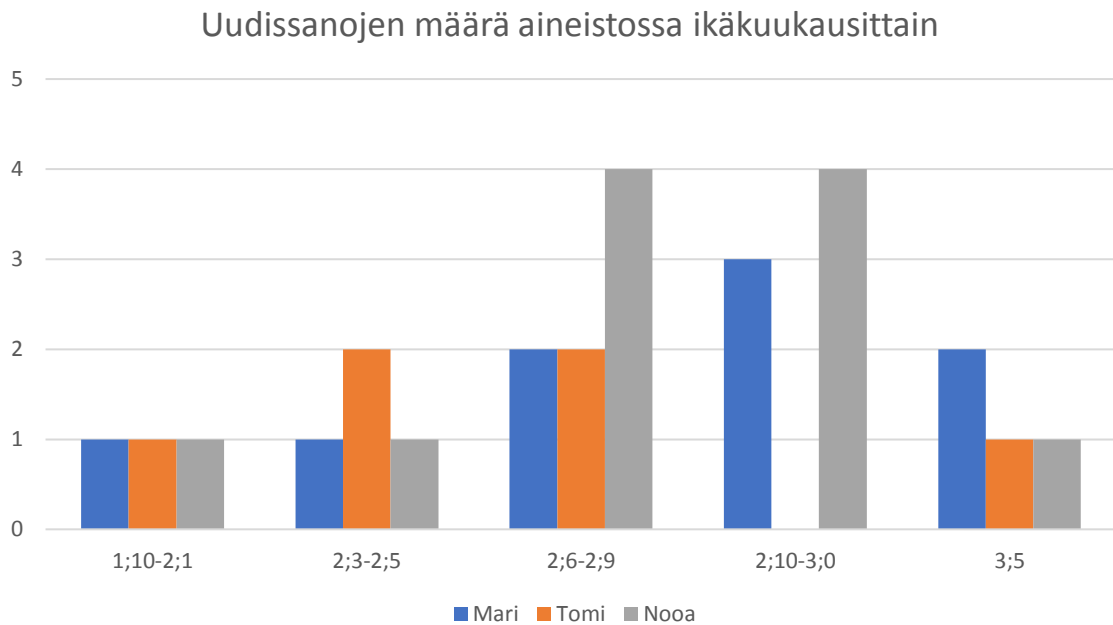
Omassa aineistossani *(i)nen*-johdin ilmestyy aluksi puheeseen johdoksessa *toinen*, jota etenkin Mari käyttää jo alle kaksivuotiaana paljon. Noin 2;3–2;4 iässä aineistoni lapset alkavat käyttää myös *(i)nen*-päätteisiä värinimiä, kuten *punainen* ja *keltainen*. Myös deminutiivissävyinen adjektiivi *pikku(i)nen* esiintyy molempien lasten puheessa jo melko varhaisessa vaiheessa.

Sananmuodostuskeinona *(i)nen*-johdin ei kuitenkaan ole kovin produktiivinen aineistossani; *Väsy-**nen*-johdoksen lisäksi johtimella on muodostettu vain kaksi uudisjohdosta: Nooan 3;8 iässä muodostama substantiivi *painiainen*, jolla hän tosin tarkoitti painajaista, sekä Marin 3;5 iässä muodostama komparatiivi *ulkosempi* (ks. s. 34).

4.8 Uudissanat

Liekon (1998, 552) tutkimusaineistossa lapset muodostivat eniten uudissanoja kolmen vuoden iässä; sananmuodostuksen huippu oli neljännen vuoden alussa. Samansuuntaisia piirteitä on myös tämän tutkimuksen aineistossa: Mari muodosti eniten uudissanoja 2;10 iästä eteenpäin. Nooalla uudissanojen muodostuksen huiput olivat kahdessa vaiheessa. Uudissanoja alkoi esiintyä runsaammin 2;7 iässä. Neljännen ikävuoden alussa uudissanojen määrä laski, mutta 3;8 iässä niitä oli taas runsaasti (8 kpl). Tomilla sen sijaan uudissanoja oli tasaisemmin eri ikäkausina. Kuvioon 5 (s. 37) olen koonnut uudissanat vain ikään 3;5 asti, sillä se on Tomin aineiston viimeinen kuukausi.

Substantiivien osuus Nooan uudissanoista oli 53 %. Verbejä Nooalla oli 21 %, adjektiiveja 10 % ja adverbejä 16 %. Myös Marin uudissanoista suurin osa, 62 %, oli substantiiveja. Verbejä oli 23 % ja adjektiiveja 15 %. Sen sijaan Tomin uudissanoissa ei ollut yhtään substantiivia, vaan uudissanat koostuivat verbeistä (50 %), adverbeistä (38 %) ja yhdestä adjektiivista. Tämä on poikkeuksellista paitsi omassa aineistossani, myös tarkasteltaessa vaikkapa Liekon (1998) aineistoa, jossa substantiivien osuus kaikista uudisjohdoista oli lähes 61 %.

Kuvio 5. Uudissanojen määrä aineistossa eri ikäkuukausina.

Marin ja Tomin puheessa esiintyy aineistossa melko vähän uudissanoja, sillä niitä on vaikea saada napattua nauhoitteisiin; Uudissanojen kannalta parempi aineiston keräämisen muoto ovatkin päiväkirjamerkinnot, jolloin kaikki normaalista kielenkäytöstä poikkeavat sanat saadaan talteen. Tällöin tilannekonteksti tosin jää helposti hämäräksi.

Vaikka Tomin ja Marin uudissanojen määrä aineistossa jää vähäiseksi, voi niistäkin tehdä päätelmiä. Moni sanoista vaikuttaa kontekstinsa perusteella olevan tilanteessa keksittyjä, eivätkä ne välttämättä esiinnykään aineistossa enää sen hetken jälkeen. Sanojen ainutkertaisuuden paljastaa myös aikuisen reaktio uudissanaan: tämä toistaa sen kysyvästi varmistaakseen, että kuuli ja ymmärsi oikein. Myös esimerkiksi Lieko (1998, 554) havaitsi oman aineistonsa uudisjohdosten olevan pääosin lyhytikäisiä, usein jopa ainutkertaisia.

4.8.1 Nolladerivaatio

Esimerkissä 11 (s. 35) Tomi käyttää jo 1;10 iässä *nen*-johdinta kuvaamaan pallon olotilaa. Tämä poikkeaa Clarkin (1993) yksinkertaisuuden ja läpinäkyvyyden periaatteista: lapsen tulisi aluksi

muodostaa johdoksia käyttäen nolladerivaatiota, eli ilman johdinainesta. Nolladerivaatio tosin ei ole suomen kielessä kovin produktiivinen tapa johtaa sanoja, kuten Vänntilä (1998, 102) toteaa – niinpä suomenkielisille lapsille on esimerkiksi englantilaislapsia luontevampaa käyttää johtimia sananmuodostuksessaan.

Clarkin (1993) periaatteiden mukaisia, nolladerivaation avulla muodostettuja johdoksia ei esiinny Marin ja Tommin puheessa, mutta Nooa käyttää niitä verbejä ja substantiiveja muodostaessaan. Noo-ankaan kielenkäyttö ei silti ole täysin Clarkin periaatteiden mukaista, sillä nolladerivaatio on hänelle ominaisinta 3;8 iässä, eli yli vuosi ensimmäisten uudisjohdosten ilmestymisen jälkeen. Näin Clarkin periaatteiden mukainen suoraviivainen kehitys johtimettomista johtimellisiin sanoihin ei toteudu. Saman ilmiön huomasi myös Vänntilä, jonka aineiston nuorempi lapsi muodosti 2;4 iässä ensin suffiksillisen uudisverbin *munastellee*, ja vasta isoveljeltä saamansa palautteen jälkeen korjasi sen nolladerivaation avulla muodostettuun *munnaa*-johdokseen. Vänntilän lapset myös muodostivat suffiksittomia johdoksia vielä 4–5 -vuotiaina. (Vänntilä 1998, 108.)

Seuraavassa esimerkissä 12 Nooa muodostaa uudisjohdokset *lenkkimies*, *lenkin* ja *kääpii* käyttäen nolladerivaatiota. Verbi *lenkin* on aineistoni selkein todiste lapsen itse muodostamasta johtimettomasta johdoksesta: substantiivivartaloinen *lenkki* saa verbitaivutuksen *lenkkiä*.

Minä olen lenkkimies. Minä lenkin.
Miten se kääpii? Näinkö?

Esimerkki 12. Nooa 3;8.

Esimerkin 12 kääpii-verbin Nooa muodosti, kun aikuinen luki hänelle kirjasta kääpiöplaneetta Plutosta. Lapsi ilmeisesti hahmotti substantiivin *kääpiö* jonkinlaiseksi verbikantaiseksi johdokseksi *kääpiä*-verbistä, ja muodosti siitä hyväksi havaitsemallaan nolladerivaatiolla uudissan. Samankaltainen esimerkki löytyy Laalon (2011, 204) aineistosta: aikuisen repliikkiin ”*nyt se veitsi puras*” lapsi kysyy ”*miksi se puraa miksi?*” Tällainen sanan muodon väärintulkinta johtuu Laalon mukaan siitä, että lapsi mukauttaa ennestään tuntemattomia sanoja jo oppimiinsa taivutustyyppeihin.

Nolladerivaatiolla muodostetuista yhdyssanoista Nooalta löytyy kaksikin esimerkkiä; noin 2;10 iässä hän muodosti yhdyssanan *yskihätä*, tarkoittaen sillä aikuisen kielestä tuttua johdosta *yskittää*. Myös esimerkin 12 yhdyssana *lenkkimies* on muodostettu ilman suffikseja. Lapset muodostavatkin tekijänimiä paljon yhdistämällä, mutta se ei suinkaan ole ainoa tapa. Lieko (1998, 561) kertoo erään oman

aineistonsa lapsen muodostaneen kolmen vuoden iässä tekijännimiä kahdella rinnakkaisella keinolla: sekä yhdistämällä että käyttämällä *JA*-johdinta. Näin toimi myös Nooa: hän kuvaili itseään 3;8 iässä välipalalle tullessaan *välipalaaajaksi*.

4.8.2 *TtA*-verbinjohdin

TtA-johdin on aikuiskielessäkin produktiivinen, mutta erityisen produktiivinen se on lapsenkielessä. Se kuuluu sellaisiin kielen keinoihin, joilla lapsi saa lisättyä kielenkäytön ja lauserakenteiden vaihtoehtoja. Kielen konventiot eivät lapsella vielä rajoita johtimen liittymistä eri vartaloihin, joten sen avulla lapsi voi muodostaa esimerkiksi intransitiiviverbistä transitiiviverbin, luoda kokonaan uuden verbin tai siirtää nominien merkitysisältöjä verbien sanaluokkaan. (Laalo 2011, 254–255.)

Aineistossani *ttA*-johdin on suosittu uudissanoja muodostettaessa. Siitä löytyy esimerkkejä kaikilta lapsilta. Erityisen mielenkiintoista on, että Nooan kielenkäytössä 3;8 iässä ensi kertaa esiintynyt *kaaduttaa* 'kaataa' esiintyy hänen puheessaan toisinaan vielä yli 8-vuotiaana, ja hän johtaa myös uusia sanoja edelleen aktiivisesti johdinta käyttäen – esimerkkinä iässä 8;6 keksitty uudisverbi *loputtaa* 'kuluttaa puhelimen akku'. Nooan nuorempi veli puolestaan käyttää vielä yli 6-vuotiaana *kaaduttaa*-muodon lisäksi luontevasti muun muassa uudisverbiä *sähköttää* 'antaa sähköisku'. Myös Vänttilänkin (1998) aineistosta tuttu *vesittää* 'kastella' on ollut molempien poikieni puheessa yleinen vielä yli 5-vuotiaana.

Erityisen mielellään aineistoni lapsista *ttA*-johdinta käyttää Tomi, jonka uudisverbeistä löytyvä sellaiset johdokset kuin *potattaa* (2;3), *siuhuttaa* (3;3) sekä *viuhauttaa* (3;5). Vaikka *ttA*-johdoksia ei ole määrällisesti paljon, ne muodostavat kuitenkin lähes 40 % aineistossani esiintyvistä Tomin uudissanoista. Tämä sopii yhteen sen havainnon kanssa, että lapset tuntuvat suosivan yksilöllisesti tiettyjä johtimia, olivat ne sitten produktiivisia tai epäproduktiivisia (esim. Lieko 1998, 560).

Laalon (2011) mukaan yksi syy lasten *ttA*-uudisjohdosten runsaaseen muodostamiseen on niiden läpinäkyvyys. Verbissä *kaatuu* : *kaaduttaa* on selkeämpi teko-seuraus -suhde kuin verbiparissa *kaatuu* : *kaataa*, jossa aiheutusverbi on morfologisesti yksinkertaisempi kuin sen aiheuttamaa tapahtumaa kuvaava intransitiiviverbi. Lapsi siis pyrkii ilmaisemaan lyhyellä verbillä tapahtumaa, kompleksisemmalla tapahtuman aiheuttajaa. (Laalo 2011, 258, 260.)

Tomin verbimuodosteet *siuhuttaa* ja *viuhauttaa* ovat selvästi onomatopoeettiskantaisia johdoksia: esimerkiksi *siuhuttaa*-johdoksella hän kuvailee tuulen toimintaa. Kantasanana lasten *ttA*-johdoksissa voivat toimia myös substantiivit (*potattaa*) ja verbit (*kaaduttaa*). Riionheimo (2002b, 437) on listannut lisäksi oman lapsensa *ttA*-johdosten kantasanoiksi adjektiiveja (*kylmä* : *kylmyyttää*) ja jopa ad-
verbeja (*rikki* : *rikittää*); *ttA*-johdin on siis lasten kielessä todella monikäyttöinen.

4.8.3 Epäproduktiiviset johtimet

Sekä Lieko (1998) että Vanttilä (1998) huomasivat omissa aineistoissaan lasten käyttävän johtamiseen Clarkin (1993) periaatteista poiketen myös vain lievästi produktiivisia tai jopa epäproduktiivisia johtimia, kuten *mUs*-, *jUs*-, *mA*- ja *nU*-johtimet. Nämä aikuiskielessä epäproduktiiviset johtimet voivat hieman yllättäen olla hyvinkin suosittuja lasten kielessä.

Omassa aineistossani on yksi esimerkki *mUs*-johtimen käytöstä: Nooa muodosti 3;6 iässä uudisjohdoksen *hyppimys-tenttejä*. Myös yksi melko epäproduktiivinen *iO*-johdin löytyy Nooan 3;8 iässä muodostamasta uudisjohdoksesta *Anskutaatio*. Tämä uudissana tosin saattoi saada inspiraationsa sanasta *imitaatio*. Näiden lisäksi Nooa muodosti lievästi produktiivisen *kAs*-adjektiivinjohtimen avulla 3;8 iässä uudissan *paukukas*, jolla hän kuvaili räjähtelyä sisältänyttä tv-ohjelmaa. *Kas*-johdin on ollut esikoisellani käytössä vielä 8-vuotiaanakin; esimerkiksi tätä gradua kirjoittaessani kuulin hänen kutsuvan metelöivää pikkuveljeään liian *melukkaaksi*.

Mielenkiintoinen huomio on, että nuorempi lapseni käyttää vielä 6-vuotiaana monikkomuotoa *pelaajioita* puhuessaan pelaajista ja *hävittäjiöitä* puhuessaan hävittäjistä. Yksi selitys ilmiölle voisi olla, ettei lapsi miellä *JA*-johtimen lyhyttä monikkomuotoa *-jiA* riittäväksi, kun kyseessä kuitenkin on yhtä useampi tekijä, vaan muodostaa mieluummin pidemmän muodon käyttämällä lievästi produktiivisesta *iO*-johtimesta tutumpaa *iOitA*-päätettä. Kompleksinen sana voi olla lapselle morfologialtaan läpinäkyvämpi. Toinen mahdollinen selitys on Jussi ja Sinikka Niemen (1985, 162) aineistossakin ilmennyt monikon partitiivin hankaluus: lapsi tuottaa vokaalisulauman sijasta diftongin (esimerkiksi *typeröitä*, *ahkeröitä*). Laalon (2011, 210) aineistosta löytyy myös vastaavan kaltaisia esimerkkejä, joissa lapsi on taivuttanut sanat 'meheviä' ja 'hedelmiä' kolmannella ikävuodellaan erikoisemmin *mehevöitä* ja *hedelmöitä*.

Marin uudissanoissa esiintyvistä johtimista aikuiskielessä epäproduktiivinen on ainakin *ke*-substantiivin johdin onomatopoeettiskantaisessa uudisjohdoksessa *koppotketta*, jonka hän muodostaa 2;9 iässä. Mari muodostaa samassa iässä myös paikannimen *tyynylä* aikuiskielessä vain lievästi produktiivisella *lA*-substantiivinjohtimella. *lA*-johdin esiintyy myös Nooan ensimmäisessä uudisjohdoksessa *mummopappala*, jonka hän muodosti 2;0 iässä pian ensisanojensa jälkeen. Lasten kielessä *lA*-johtimen yleisyyteen vaikuttaa todennäköisesti se, että lähes jokaisen lapsen sanavaraston varhaisimpiin ja merkittävimpiin johdoksiin kuuluu sana *mummola* tai sen variaatiot, kuten *ämmilä* tai *vaarila*.

Yksi mielenkiintoinen aineistossani esiintyvä johdin on *sillAAn*-adverbin johdin. Marilla esiintyy jo 2;1 iässä *llAAn*-adverbijohdoksia, jotka ovat morfologiselta rakenteeltaan nominin taivutusmuotoja (*pullollaan, mielellään*), ja Tomikin muodostaa 2;8 iässä uudisjohdoksen *tekeillään*, mutta vain Nooa käyttää *sillAAn*-johdinta. Aikuiselta kuulemansa *nakusillaan*-adverbin johtimen Nooa huomasi produktiiviseksi 2;7 iässä, ja käytti sitä aivan oikein tilanteessa, jossa pikkuveli otti ilmakylpyjä pylly paljaana, body navan yläpuolelle käärittynä (esimerkki 13).

Kaapo ei oo nakusillaan. Kaapo on mahasillaan, pyllysilään.

Esimerkki 13. Nooa 2;7.

Possessiivisuffiksillisen päätteineksen *-sillAAn* sisältävät adverbit ilmaisevat Ison suomen kieliopin (§ 394) mukaan ”yleisimmin pukeutumattomuuden tai vajaan pukeutuneisuuden tilaa.” Mielenkiintoista on, että jo alle 3-vuotias lapsi kykeni muodostamaan pukeutumattomuuden tilaa kuvaavia adverbejä yhden ainoan aikuiselta saamansa mallijohdoksen mukaan. *SillAAn*-adverbin johdin on kyllä Clarkin (1993) sananmuodostuksen periaatteiden mukainen, sillä se on hyvin läpinäkyvä ja helppo muodostaa sanan kantavartaloa muokkaamatta. Clarkin periaatteista johdin kuitenkin eroaa siinä mielessä, ettei se ole yleinen suomen kielessä.

Vaikka aineistossani esiintyi epäproduktiivisia johtimia, ne eivät olleet ekspansiivisia eivätkä esiintyneet lapsen puheessa montaa kertaa, toisin kuin esimerkiksi produktiivinen *ttA*-johdin. Vänntilänkään (1998, 119) aineistossa epäproduktiiviset johtimet eivät olleet yhtä monikäyttöisiä kuin produktiiviset, vaikka lapset käyttivät niitä jonkin verran. Tämä voi selittyä Vänntilän mukaan sillä, että lapsi on muodostanut sanan analogisesti keskustelussa kuulemansa mallin avulla.

Vänttilän kanssa samaan johtopäätökseen voisin päätyä oman aineistoni perusteella: paras esimerkki analogisesti muodostetuista uudissanoista ovat Nooan *sillaAn*-johdokset, mutta myös esimerkiksi *Anskutaatio* ja *mummopappala* ovat suoraan aikuisen esimerkin mukaan mallinnettuja muodosteita. Sen sijaan aikuiskielessä harvinainen, mutta lapsen puheessa yleinen *mUs*-johdin ei mielestäni selity lapsen matkimistendenssillä. Esimerkiksi Nooan *hyppimys*-sanalle ei löydy aikuiskielestä vastinetta, josta sen voisi mallintaa, puhumattakaan Niemen & Niemen (1985, 156) aineiston esimerkeistä *katsomus* 'sisällysluettelo' ja *kääntymys* 'peräsin'. Enemmän vaikuttaa siltä, että *mUs*-johdin on jostakin syystä lähes kaikille lapsille hyvin luonnollinen, itse kehitelty keino tuottaa uudissanoja.

5 POHDINTA

Tässä luvussa käsittelen kokoavasti analyysini tuloksia sekä niiden luotettavuutta. Vastaan tutkimuskysymyksiini ja pohdin hypoteesieni oikeellisuutta. Pohdin myös tutkimustulosteni luotettavuutta ja yleistettävyyttä, vaikka kyse onkin kvalitatiivisesta tapaustutkimuksesta. Lopuksi mietin myös aiheita jatkotutkimukselle.

5.1 Yhteenvedo analyysin tuloksista

Analyysissäni lähdin aluksi selvittämään johdosten määrää aineistoni puhujien kielenkäytössä. Sain selville, että lasten kielenkäytössä johdoksia esiintyy eniten alle 2-vuotiaana. Tämä johtuu suurelta osin sekä hoivakieleen että lapsen kehityskauteen kuuluvasta runsaasta toistosta. Tomilla toistoa oli erityisen paljon, sillä johdosten runsaasta kokonaismäärästä huolimatta erilaisten johdosten määrä hänen puheessaan oli alle 2-vuotiaana pienimmillään. Marilla sen sijaan oli 1;9 iässä puheessaan runsaasti erilaisia johdoksia, joskin osa niistä oli hyvin tulkinnanvaraisia trokeisuustendenssin vuoksi.

Marin ja Tomin päinvastaiset tulokset erilaisten johdosten määrissä sekä Marin kaksitavuvaihe osoittavat lasten kehittyvän kielenkäytössään hyvin yksilöllisesti. Molemmille lapsille yhteistä oli kuitenkin se, että he käyttivät ensimmäisistä litteraatioista asti hyvin aktiivisesti itse johdoksia. Aikuisen kielestä johdoksia poimittiin sellaisenaan hyvin vähän, vaikka imitoinnin olisi voinut kuvitella olevan lapselle hyvin luontevaa taivutuksen ja johtamisen opetteluun varhaisessa vaiheessa.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni käsitteli sitä, millaisia johdoksia noin 1;9–3;6 ikäinen lapsi käyttää, ja miten niiden käyttö poikkeaa aikuiskielen kieliopista tai Clarkin (1993) sananmuodostuksen periaatteista. Keskityin analysoimaan ei-leksikaalistuneita johdoksia, joita aineistossani esiintyi poikkeuksellisen paljon tai joiden käytössä huomasin kieliopillisia poikkeamia. Poikkeuksellisen paljon esiintyviä olivat *ele-* ja *AhtA*-johdokset, joiden totesin olevan hoivakielimäisessä käytössä ja sen tähden yleisiä lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa. Eniten kieliopillisia poikkeamia puolestaan löytyi johtamisen ja taivutuksen rajamailla olevista *vA*-adjektiiveista ja partisiipeista, *sti*-adverbeistä sekä komparaatiosta. Näiden kaikkien käyttö tuntui olevan lapsen varhaismorfologisessa vaiheessa horjuvaa, ja johdinten omaksuminen oli hyvin yksilöllistä.

Toinen tutkimuskysymykseni liittyi aikuisen kielenkäyttöön. Kuinka paljon aikuisen kielenkäyttö muuttuu lapsen iän myötä, ja kuinka paljon aikuisen kieli vaikuttaa siihen, millaisia johdoksia lapsi käyttää? Selvisi, että aikuinen selkeästi muokkaa puhettaan lapsen ikätasoon sopivaksi: Myös aikuisella oli eniten johdoksia puheessaan silloin, kun hän kommunikoi alle 2-vuotiaan kanssa. Aikuisen käyttämät johdokset olivat myös laadullisesti erilaisia lapsen iästä riippuen. Alle 2-vuotiaan kanssa keskustellessaan aikuinen käytti enemmän verbejä ja vähemmän adjektiiveja kuin yli 3-vuotiaan kanssa. Sama päti lapsiin; heidänkään kielessään adjektiivit eivät aluksi olleet yleisiä.

Myös hoivakielen osuus aikuisen johdoksista vaihteli. Kun 2-vuotiaalle puhuttiin käyttämällä paljon deminutiivisia sanoja, ei hoivakieltä 3-vuotiaan ja sitä vanhemman kanssa käytetty enää juuri lainkaan. Aikuinen ei siis enää selosta lapselle leikin tapahtumia vaan saattaa esimerkiksi keskustella siitä, millaisia asioita ja ilmiöitä lapsen leikissä on. Näin aikuinen kielen rakenteellisten osien opettamisen sijaan keskittyy enemmän lapsen mielikuvituksen ruokkimiseen.

Kolmas tutkimuskysymykseni koski uudissanoja: millaisia uudissanoja aineistoni lapset käyttävät, ja kuinka niistä tekemäni havainnot mahdollisesti poikkeavat muiden uudissanoja tutkineiden havainnoista. Selvitin, että aineistoni lapset muodostivat eniten uudissanoja kolmannen ikävuoden puolivälistä eteenpäin. Nooalla ja Marilla uudissanoista suurin osa oli substantiiveja, mutta hieman yllättäen Tomi ei muodostanut aineistossani yhtäkään uudissubstantiivista, vaan suosi sananmuodostuksessaan verbejä ja adverbejä. Tämän voi osaltaan selittää aineiston koko: Tomin puheesta uudissanoja aineistooni on päätyntä vain kahdeksan kappaletta.

Ensimmäiset uudissanat ilmestyivät aineistoni lasten puheeseen jo alle kaksivuotiaana, mikä sopii yhteen muiden suomenkielisten lasten uudissanoja tutkineiden havaintojen kanssa, mutta ei Clarkin (1993) sananmuodostuksen periaatteiden kanssa – aineistoni lasten ensimmäiset uudissanat kun olivat johdinsuffiksien avulla johdettuja. Vain Nooa käytti nolladerivaatiota johtamisessa, eikä hänellekään se ollut suinkaan ensimmäinen sananmuodostuskeino.

Aineistoni lapset muodostivat uudissanoja sekä produktiivisia että vähemmän produktiivisia johtimia käyttäen. Tämä ei ollut mitenkään yllättävää, sillä samankaltaisia tuloksia oli esimerkiksi Liekon (1998) ja Vänntilän (1998) aineistoissa. Pieni lapsihan ei itse vielä ymmärrä, mitkä kielen johtimista ovat produktiivisia ja näin ollen ”oikeampia” käyttää. Lisäksi lapsi ottaa paljon suurempia vapauksia johtaessaan sanoja, sillä kielioppisäännöt eivät vielä kahlitse häntä. Näin komparatiiveja voi muodostaa substantiiveista tai superlatiivista käyttäen yhdyssanan määräiteosana.

Tutkimushypoteesini pitivät jossakin määrin paikkansa, mutta hypoteesini siitä, että lapsi ottaa varhaisessa iässä johdoksensa suoraan aikuisen puheesta, osoittautui ainakin osin vääräksi – tai ainakin se vaatisi vielä lisätutkimusta. Vaikka lapsi käytti noin parivuotiaana lähinnä sellaisia kiteytyneitä sanamuotoja, joita oli ainakin aiemmin oppinut mallista, käytti hän niitä kuitenkin hyvin itsenäisesti. Lapsella oli myös aktiivinen rooli keskustelussa; vaikka aikuinen toimikin jossakin määrin tapahtumien sanoittajana ja esineiden nimeäjänä, toimi lapsi pääosin – tosin kontekstista riippuen – puheenaiheiden johdattajana.

5.2 Tulosten luotettavuus

Taivutuksen ja johtamisen raja on häilyvä, eivätkä kaikki näe siinä rajaa lainkaan – taivutuksen ja johtamisen voidaan katsoa myös olevan jatkumo (Koivisto 2013, 351). Niinpä myös osa tässä tutkielmassa käsittelemistäni ilmiöistä voidaan luokitella johtamisen sijasta taivutuksen piiriin kuuluviksi. Jos esimerkiksi *sti*-adverbinjohdin katsottaisiin adjektiivin taivutuspäätteeksi, muuttaisi se tässä tutkielmassa oleellisesti ainakin erilaisten johdosten esiintymistä kuvaavien kuvioiden käyriä. Toisaalta analyysini tulokset eivät muuttuisi miksikään. Lasten kielenkäyttöä tutkittaessa johtamisen ja taivutuksen rajanveto on joka tapauksessa keinotekoista.

Myös se, mitkä sanat voidaan luokitella johdoksiksi, on osin tulkinnanvaraista. Ovatko esimerkiksi deminutiiviset sanat *hauva* ja *pupu* johdoksia, vaikka niillä ei ole selvää kantasanaa? Itse tuskailin tätä tutkielmaa tehdessäni monenkin sanan kanssa: usein vaaditaan etymologian tuntemisen lisäksi tulkintaa, jotta jostakin sanasta voisi sanoa, onko se johdettu toisesta sanasta vai ei. Osa tekemistäni ratkaisuista pohjautuukin enemmän intuition kuin tietoon. Niinpä myös kuviot, joissa kuvaan johdosten määrää puheessa, ovat osin tulkinnanvaraisia ja lähinnä suuntaa antavia.

Tapaustutkimuksessa kyse on aina yhdestä tapauksesta oppimisesta (Metsämuuronen 2008, 17). Havaintoni aineistoni lasten kielenkehityksen ilmiöistä ovat vain minun tulkintojani niistä. Lisäksi aineistoa oli tutkielmassani vaihteleva määrä eri ikäkuukausilta, ja etenkin oman esikoiseni aineistosta puuttui paljon metatietoa esimerkiksi tilannekontekstista sekä ilmauksen tarkasta ajankohdasta. Lisäksi päiväkirja-aineistostani on todennäköisesti jäänyt suuri määrä erityisesti lievästi aikuiskielestä

poikkeavia johdoksia pois, sillä muistiinpanojen tekemistä motivoi aikanaan nimenomaan lapsen tuottaman sanan tai virkkeen erikoisuus. Näin esimerkiksi aikuiskieltä noudattelevaa puhetta ei ole merkitty muistiin lainkaan.

Myöskään nauhoitettuun aineistoon ei aina välttämättä saada napattua kaikkia lapsen kielen piirteitä. Laalo (2011, 34) toteaa itsekin, etteivät kaikkien kuukausien nauhoitteet ole täydellisen vertailukelpoisia – esimerkiksi Marin ikäkuukausien 1;8 ja 1;9 nauhoitteista saadaan tarkempi käsitys kielen kehityksestä kuin ikäkuukauden 1;10 nauhoitteesta. Nauhoitteissa olevien ilmiöiden määrä riippuu monesta seikasta: puheenaiheista, tilannekontekstista, lapsen vireystilasta jne. Esimerkiksi komparaatiota voi esiintyä paljon tai ei lainkaan riippuen siitä, mistä keskustellaan. Etenkin niissä nauhoitteissa, joissa aikuinen lukee kirjaa, on johdosten määrä aikuisen puheessa huomattavasti suurempi kuin lapsen, joka lähinnä keskittyy vastailemaan aikuisen esittämiin kysymyksiin tai antamaan välihuomautuksia kirjan tapahtumista.

Aineiston puutteista huolimatta tutkielmani tuloksia voidaan mielestäni jossain määrin yleistää; vaikka lasten kielenkehitys on aina yksilöllistä, kuuluu siihen kuitenkin kaikille yhteisiä kehitysvaiheita. Yksilötutkimusten pohjalta on saatu yhä uudelleen samansuuntaisia tuloksia esimerkiksi siitä, millaisia ratkaisuja lapset tekevät taivuttaessaan ja johtaessaan sanoja (Laalo 2011, 19). Niin myös tässä tapauksessa: mikään havaitsemistani ilmiöistä ei ollut ristiriidassa aiempien suomenkielisten lasten johdoksia käsittelevien tutkimusten tulosten kanssa, vaan havaintoni pikemminkin vahvistavat niitä.

5.3 Aiheita jatkotutkimukselle

Suomen kieli on erityisen herkullinen johdosten muodostusta ajatellen. Tätä tutkielmaa tehdessäni huomasin, että joistakin lapsenkielen morfologisista piirteistä on paljonkin tutkimustietoa, kun taas toisista piirteistä, kuten komparaatiosta tai erittäin produktiivisten *sti-* ja *va-*johdinten käytöstä ei niinkään. Erityisen riskialtista oli yrittää yleistää joitakin saamiani tuloksia, kuten komparaation esiintymisen lisääntymistä iän myötä lapsen puheessa, sillä muiden tutkijoiden aineistoista ei esimerkkejä lasten komparaatiosta juuri löytynyt.

Siitä, ettei komparaatiota ole pienten lasten kielenkäytössä juuri tutkittu, voi vetää johtopäätöksen, ettei komparaatio vielä varhaismorfoloogisessa vaiheessa olevan lapsen puheessa ole yleinen. Vertailumuodot todennäköisesti omaksutaan myöhemmin kuin verbien ja nominien taivutus. Esimerkiksi Toivaisen (1980, 13) koko aineistossa komparatiivien esiintymät jäivät neljään kappaleeseen, joista varhaisinkin oli muodostettu vasta 2;10 iässä. Jotta komparaatiomuotojen tai esimerkiksi *sti*-johtimen käytön kehityksestä saataisiin lisää esimerkkejä, olisikin erityisen tärkeää kerätä mahdollisimman laajaa aineistoa sekä nauhoite- että päiväkirjamerkintämenetelmin varhaismorfoloogisessa vaiheessa olevien lasten puheesta eri ikäkuukausilta.

Johdosten käyttöä lasten kielessä tulisi havainnoida ja tutkia enemmän, jotta kokonaiskuva suomenkielisen lapsen kielenomaksumisesta selkiytyisi. Tässä tutkielmassa jäi lähes täysin käsittelemättä muun muassa aktiivin 2. partisiippi, vaikka käsitelin jonkin verran aktiivin 1. partisiippia. Esimerkiksi Laalo (2011, 242–243) on kuitenkin tarkastellut aktiivin 2. partisiippia osin saman aineiston pohjalta, ja huomannut siinäkin erikoisuuksia, kuten kaksivartaloisten verbien epäkonventionaalista vokaalivartaloisuutta.

En tässä tutkielmassa käsitellyt myöskään lasten ikäkuukausittaista taipumusta jonkin tietyn johdintyyppin käyttöön, vaikka tätä ainakin jossakin määrin aineistossa ilmeni; Marilla oli esimerkiksi 2;6 iässä erityisen paljon sekä *(i)nen*-loppuisia adjektiiveja että substantiiveja. Sitä, oliko erityisen usean tällaisen johdoksen esiintyminen keskustelunaiheesta johtuvaa sattumaa vai kenties jonkinlainen *(i)nen*-johtimen suosimisen vaihe, on kuitenkin yhden litteraation perusteella vaikea päätellä. Asian selvittäminen vaatisi useamman litteraation tai päiväkirjamerkintöjä samalta kuukaudesta, mutta olisi joka tapauksessa mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe.

Mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe olisi myös nolladerivaatio suomalaislasten uudissanujen muodostamisessa. Vaikka nolladerivaatio ei ole kielessämme kovin produktiivinen sananmuodostuskeino, lapset käyttävät sitä jonkin verran. Oman esikoiseni kielenkäyttö ja esimerkiksi Vänkilän (1998) havainnot kuitenkin viittaavat siihen, että nolladerivaation käyttö on yleisempää vasta vähän vanhemmilla lapsilla, jotka ovat jo melko taitavia suffiksien käyttäjiä. Syitä tähän ilmiöön olisi hyvä selvittää lisää, sillä se poikkeaa suuresti Clarkin (1993) muodon yksinkertaisuuden periaatteesta.

Myös Liekon (1998, 566) pohtimaan kysymykseen siitä, kuinka uudissanujen muodostusperiaatteet muuttuvat lapsen kognitiivisen kypsymisen myötä, olisi mielenkiintoista saada vastaus. Monet tutkijat ovat huomanneet, että lasten esineiden ja asioiden välisten yhtäläisyyksien havainnoiminen tulee

esille heidän luodessaan uudissanoja. Se, millaisia piirteitä lapset asioissa ja esineissä havainnoivat, muuttuu luonnollisesti iän myötä. Suomalaislapset tuntuvat ulkonäön tai liikkeen sijaan havainnoivan erityisen tarkasti ääniä. (Liekko 1998, 564–565.) Omankin esikoiseni ensisanoihin kuuluivat sellaiset onomatopoeettiset ilmaukset kuin *lullullul*, *tuut tuut* ja *kiikkaa*. Nuorempi lapseni luo edelleen 6 vuoden iässä paljon imitatiiveja leikkiessään: esimerkiksi lisko sanoo hänen mielestään *lisk lisk*.

Se, miten lapsi havainnoi maailmaa, peilautuu luonnollisesti hänen puheeseensa. Lapsi muodostaa uudissanoja paitsi sen pohjalta, millaista sanastoa kulloinkin tarvitsee, myös sen pohjalta, kuinka ympäristöään ymmärtää. Esimerkiksi Marin uudissana *va(i)htosilta* 'laskusilta' iässä 2;4 kuvastaa loistavasti sitä, mitä ominaisuuksia hän laskusillassa ymmärsi olevan: se on silta, joka voi vaihtaa asemaansa ylös tai alas. Nooa puolestaan teki hienon havainnon 2;5 iässä isänsä tukansänkeä silittäessään: ”*Siinä on isin heinät.*” Konkreettisista ilmauksista lapsi siirtyy kasvaessaan vähitellen abstraktimpiin ilmauksiin, kuten esikoiseni tuoreet, kappaleessa 4.8 käsittelemäni uudissanat *loputtaa* ja *melukas* osoittavat.

Lapsenkielen tutkiminen sen perusteella, kuinka lapsi ympäristöään havainnoi ja sitä kautta asioita nimeää, vaatisi enemmän tutkimista, mutta myös enemmän aineistoa, kuten Liekokin (1998, 566) mainitsee. Olisi kuitenkin erittäin kiinnostavaa selvittää, millä tavoin lapsen uudissanojen muodostamisen periaatteet muuttuvat hänen kognitiivisten taitojensa kasvaessa. Omien lasteni kasvamista seurattessani olen joka tapauksessa ilokseni huomannut, että heidän kielenkäyttönsä on edelleen hyvin luovaa. Uudissanojen muodostaminen ei suinkaan lopu siihen, kun lapsi oppii hallitsemaan kieliyhteisönsä normit.

Orpana (1984) kirjoittaa ”mielikuvituksen kielestä”, jolla lapsi luo aidon todellisuuden piirteitä symbolisella tasolla noudattavaa fiktiivistä todellisuutta. Lasta kiehtovat kielelliset luomukset, jotka eivät vastaa aikuiskieltä, mutta toimivat leikkien ja mielikuvitusmaailman sanoittajina. (Orpana 1984, 6, 16.) Näin kieli avartaa lapsen todellisuuden rajoja ja toimii välineenä luovissa leikeissä. Lapsi ei kuitenkaan suinkaan ole ainoa, joka käyttää ”mielikuvituksen kieltä”. Itse olen huomannut leikitteleväni kielellä, kun juttelen lasteni kanssa. Törmäsin myös tutkielmani aineistossa muutamaan aikuisen kehittelemään uudissanaan ja taivutuserikoisuuteen, kuten komparatiiviin *vauvempi*. Aikuisellakin on siis taipumus – tai ainakin mahdollisuus – joustaa kieliyhteisönsä normeista lapsen kanssa kommunikoidessaan. Vaikka aikuisen luovuus ei välttämättä vedä vertoja lapsen luovuudelle, olisi tätäkin aihetta mielenkiintoista tutkia lisää.

LÄHTEET

- CLARK, EVE (1993) *The Lexicon in Acquisition*. Cambridge studies in linguistics 65. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA, HEINONEN, TARJA-RIITTA & ALHO (2008) *Ison suomen kieliopin verkkoversio*. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>. Viitattu 6.11.2018.
- KARLSSON, FRED (1982) *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Juva: WSOY.
- KAUPPINEN, ANNELI (2012) *Lapsenkielen tutkimus*. Teoksessa Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. s. 587–593.
- KOIVISTO, VESA (2013) *Suomen sanojen rakenne*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUNNARI, SARI & SAVINAINEN-MAKKONEN, TUULA (2012) *Ensisanojen kausi*. Teoksessa Sari Kunnari & Tuula Savinainen-Makkonen (toim.) *Pienten sanat. Lasten äänteellinen kehitys*. Jyväskylä: PS-kustannus. s. 83–89.
- LAALO, KLAUS (1998) *Välikatsaus lapsenkielen morfologiaan*. *Virittäjä* 3/1998, s. 361–385.
- (1999) *Ensisanoista ja esimorfologiasta varhaismorfologiaan. Lapsen sijajärjestelmän ja verbin-taivutuksen alkuvaiheita*. *Virittäjä* 3/1999, s. 354–377.
- (2002) *Lapsenkielen tutkimusmenetelmistä*. *Virittäjä* 1/2002, s. 98–103.
- (2011) *Lapsen varhaiskielioppi ja miniparadigmat*. Vantaa: Hansaprint Oy.
- LAALO, KLAUS & KUNNARI, SARI (2012) *Hoivakieli*. Teoksessa Sari Kunnari & Tuula Savinainen-Makkonen (toim.) *Pienten sanat. Lasten äänteellinen kehitys*. Jyväskylä: PS-kustannus. s. 106–120.
- LEIWO, MATTI (1987) *Lapsen kielen kehitys*. Helsinki: Yliopistopaino.
- LIEKO, ANNELI (1995) *Lapsen kielenomaksuminen lingvistin ja psykologin näkökulmasta. Eri metodeilla saatujen tutkimustulosten vertailua*. *Virittäjä* 2/1995, s. 238–247.
- (1998) *Lapsen kielen uudissanat*. *Virittäjä* 4/1998, s. 550–570.
- NIEMI, JUSSI & NIEMI, SINIKKA (1985) *Suomenkielisen lapsen morfosyntaksin ja sanaston kehityksestä: tapaustutkimus*. *Virittäjä* 89, s. 152–172.
- METSÄMUURONEN, JARI (2008) *Laadullisen tutkimuksen perusteet*. Metodologia-sarja 4. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- ORPANA, TERTTU (1984) *”Punomustervoita ja käpsänöitä” eli leikistä, kielestä ja mielikuvituksesta*. *Folia Fennistica et Linguistica. Vuosiartikkelit 1984*. Tampere: Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 11. s. 1–46.
- RIIONHEIMO, HELKA (2002a) *Taivutusta yli sanaluokkarajojen. Itäsuomalaisen lapsen varhaisen taivutuskeinon lingvististä analyysia*. *Virittäjä* 1/2002, s. 58–84.

— (2002b) *Havainnot itäsuomalaisen lapsen morfologisista poikkeamista: verbintaivutus*. *Virittäjä* 2/2002, s. 259–270.

— (2002c) *Havainnot kahden itäsuomalaisen lapsen morfologisista poikkeamista: uudisjohdokset*. *Virittäjä* 3/2002, s. 432–443.

TOIVAINEN, JORMA (1980) *Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1–3 years*. Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.

VÄNTTILÄ, SIRKKA (1998) *Suomenkielisten lasten uudisjohdokset ja Clarkin sananmuodostuksen periaatteet*. Teoksessa Merja Karjalainen (toim.) *Kielen ituja. Ajankohtaista lapsenkielen tutkimuksesta*. Oulu: Oulun yliopisto, Suomen ja Saamen kielen ja logopedian laitos. s. 99–127.